

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ

БЕЗПЕКА ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО
ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Кваліфікаційна робота
студентки 2 курсу групи ЛЗЖМ-21
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
спеціальності 061 «Журналістика»
Немічевої Аліни Валеріївни

Науковий керівник:
Копилова Лариса Анатоліївна,
кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент

ХАРКІВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Поняття воєнного конфлікту.....	6
1.2. Роль журналістів у воєнному конфлікті.....	9
1.3. Категорії журналістів, які мають право висвітлювати збройний конфлікт.....	12
Висновки до Розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЖУРНАЛІСТА В ЗОНІ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ	16
2.1. Міжнародні стандарти безпеки журналістів, які висвітлюють збройні конфлікти.....	16
2.2. Норми захисту роботи журналістів в українському законодавстві.....	24
2.3. Загальні рекомендації щодо безпеки журналістів у гарячих точках.....	30
Висновки до Розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ	
3.1. Ризики і небезпеки, з якими стикаються медійники в Україні.....	41
3.1.1. Випадки загибелі медійників.....	41
3.1.2. Випадки зникнення, викрадення, потрапляння в полон.....	45
3.1.3. Потрапляння під обстріл.....	46
3.1.4. Навмисні атаки на медійників.....	47
3.1.5. Додаткові ризики, пов'язані з впливом травми.....	48
3.2. Практичні поради стосовно підготовки до небезпечних відряджень із досвіду українських журналістів.....	50
3.2.1. Ірина Сампан.....	50
3.2.2. Андрій Цаплієнко.....	51
3.2.3. Михайло Шарков.....	54
3.2.4. Раміна Есхакзай.....	55
3.2.5. Руслан Халапов і Олександра Єфименко.....	57
3.2.6. Дмитро Комаров.....	60
3.2.7. Костянтин і Влада Ліберови.....	62
3.2.8. Євгенія Подобна.....	63
3.2.9. Єгор Логінов.....	65
Висновки до Розділу 3.....	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Для висвітлення світових збройних конфліктів необхідна об'єктивна, неупереджена інформація про події, що відбуваються на лінії фронту. Але отримати таку інформацію непросто через ризики, з якими стикаються кореспонденти, знаходячись у зоні бойових дій. Безпека журналістів на війні є однією з найбільш важливих проблем у сучасному світі. Особливо ця тема зараз актуальна для представників українських ЗМІ, які з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року часто вимушені працювати в екстремальних обставинах.

Умови, в яких вітчизняним журналістам доводиться виконувати свої професійні обов'язки, досить важкі і сильно відрізняються від умов звичайної редакції, оскільки несуть пряму загрозу здоров'ю і життю. Не дивлячись на це, є випадки, коли представники медіа їдуть у відрядження в зону збройного конфлікту без професійної підготовки. Це призводить до різних негативних наслідків: від втрати техніки до поранень і навіть загибелі. Саме тому вважаємо необхідним приділити особливу увагу специфіці роботи цивільних кореспондентів у зоні бойових дій в Україні та виокремити ефективні рекомендації з безпеки крізь призму українського досвіду.

Мета цієї роботи – визначити ризики, з якими можуть стикатися журналісти, що працюють у зоні бойових дій, описати основні складові безпеки представників ЗМІ під час збройного конфлікту в Україні за 2022–2023 роки, виходячи з міжнародних і національних стандартів, а також власного досвіду медійників, яким доводилося працювати на передовій або близько до лінії фронту. Після детального аналізу зробити висновки з наданням якісної практичної інформації у формі настанов та порад з безпеки з урахуванням специфічних правил поведінки у зоні бойових дій.

Основні завдання:

- ознайомитися з законодавчими нормами і правовими актами, що

регламентують діяльність журналістів в зоні воєнного конфлікту, як міжнародними, так і українськими;

- з'ясувати, як кореспонденти мають дбати про свою безпеку в гарячих точках України; для цього проаналізувати спеціалізовану літературу, написану іноземними та вітчизняними фахівцями, у якій розглядаються теми щодо безпеки журналістів на війні;
- визначити основні ризики і проблеми безпеки журналістів в Україні у 2022-2023 році;
- проаналізувати досвід українських журналістів-практиків;
- виявити головні складові для покращення рівня безпеки представників ЗМІ, що мають намір працювати в зоні бойових дій.

Предметом дослідження є правила поведінки журналістів під час роботи у зоні збройного конфлікту.

Об'єктом виступають українські та міжнародні нормативно-правові акти, спеціалізована література з безпеки для медійників, дані Інституту масової інформації, The Committee to Protect Journalists, особистий досвід журналістів, що висвітлюють воєнні події 2022-2023 рр. в Україні.

Наукове та практичне значення цього дослідження полягає у тому, що ефективні поради та рекомендації, виокремлені з практичного досвіду воєнкорів та інших фахівців, були б корисними для всіх вітчизняних журналістів, які висвітлюють чи будуть висвітлювати воєнний конфлікт. Такі систематизовані поради допомогли б представникам ЗМІ уникнути багатьох небезпек.

З метою написання цієї роботи використовувалися такі **методи дослідження** як збір статистичної інформації з відкритих іноземних та українських джерел, аналіз особистих інтерв'ю журналістів, їх соціальних мереж, власних відео матеріалів медійників і відео випусків за їх участі.

Теоретичним підґрунтям даного дослідження стали норми міжнародного гуманітарного права, національне законодавство, наукові роботи Нетреби М. М, Іжутової І. В, Кірика А. Ю., Пилипенка Я. С. та інших

дослідників, практичні посібники з безпеки для журналістів, рекомендації ООН, The Committee to Protect Journalists, Reporters Without Borders, UNESCO, Національної спілки журналістів України, Інституту масової інформації.

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

У першому розділі надані визначення поняттям «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» та «війна», які використовуються у даному дослідженні, описані роль журналістів у висвітленні конфлікту та категорії, які мають право висвітлювати збройний конфлікт.

У другому розділі розкриті особливості роботи журналіста у зоні збройного протистояння. Розділ містить детальний аналіз міжнародного та національного законодавства, у якому торкаються тем прав, обов'язків і захисту журналістів, подані узагальнені рекомендації з безпеки, описані в законодавчих нормах, практичних посібниках, наукових роботах.

У третьому розділі подається аналіз ризиків, які існують під час роботи у гарячих точках, підкріплений статистичними даними та інформацією про реальні випадки з практики медійників, що працюють в Україні. Також третій розділ містить детальний аналіз досвіду українських журналістів, які працювали в зоні бойових дій. У висновках наведені систематизовані практичні поради щодо безпечної роботи журналіста на передовій або близько до лінії фронту.

Додатки містять ілюстрації з узагальненням ризиків та основних складових безпеки для українських медійників, а також скріншоти з матеріалів і соціальних мереж журналістів-практиків, де зображене спорядження, яке вони використовують під час роботи в зоні бойових дій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Воєнні конфлікти стали буденністю для суспільства. Від давніх часів і до сьогодні майже щодня на планеті виникають озброєні протистояння. Для розуміння правил безпеки роботи журналістів в воєнних умовах необхідне чітке формулювання терміну «воєнний конфлікт», визначення ролі представників ЗМІ у такому конфлікті та конкретних категорій спеціалістів, які мають право працювати в зоні бойових дій.

1.1. Поняття воєнного конфлікту

В енциклопедії сучасної України воєнний конфлікт визначається як «форма розв'язання гострих суперечностей між державами, народами, соціальними групами або іншими суб'єктами політики з двостороннім використанням воєнної сили» [1], – цю частину визначення можна вважати універсальною. «У широкому розумінні, прийнятому в міжнародному праві, воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного протиборства між суб'єктами політики – від прикордонних зіткнень до світових воєн» [1], – це для нас буде ключовим поняттям, оскільки на території України ведеться воєнний конфлікт між двома країнами, а не всередині однієї країни, і відповідно регламентується міжнародним правом. «З точки зору національних інтересів він може набувати форму агресії (застосування збройної сили однієї держави проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави) чи збройного конфлікту (коли агресора визначити неможливо)» [1], – конфлікт України та РФ є порушенням суверенітету незалежної держави України і має форму агресії з огляду на національні інтереси.

Воєнна доктрина України у редакції 2015 року, що втратила чинність за рік до повномасштабного вторгнення, є важливою для розуміння історичної проекції визначення терміну. У документі йдеться про наступне: «воєнний

конфлікт – форма розв’язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили; основними видами воєнних конфліктів є війна та збройний конфлікт» [2]. Також воєнна доктрина України у редакції 2015 року надає визначення поняттю «збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)» [2]. Не менш важливим для розуміння повномасштабного вторгнення в Україні є термін «локальна війна», оскільки збройний конфлікт на території України, а саме в Донецькій і Луганській областях, триває з 2014 року. «Локальна війна – війна між двома чи більше державами, у якій воєнні дії обмежені територіями воюючих держав та переслідують воєнно-політичні цілі, що зачіпають переважно інтереси лише цих держав (територіальні, політичні, економічні тощо)» [2].

Головною відмінністю між поняттями «війна» та «збройний конфлікт» є той факт, що війні повинно передувати її формальне оголошення. Це визначено III Гаазькою конвенцією про відкриття воєнних дій від 1907 року, у якій зазначається, що «воєнні дії між державами не повинні починатися без попереднього і недвозначного попередження, яке буде мати форму або мотивованого оголошення війни, або форму ультиматуму з умовним оголошенням війни» [3]. Крім того, відмінними ознаками війни є «розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами», а також «анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних» [4]. В деяких джерелах до відмінних ознак включені «введення спеціального правового режиму» і «якісна зміна суспільства» [5]. До головної відмінності можна віднести мотиви виникнення, так як «для виникнення збройного конфлікту необов’язковими є політичні мотиви, які є необхідними для виникнення воєнного конфлікту і війни» [5]. Спільними ознаками у поняттях «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» і «війна» називають «суб’єкти взаємодії, а саме – держави або конфліктуєчі сторони у середині однієї держави та наявність застосування

зброї» [5]. По суті відмінності між наведеними термінами є досить умовними. Але, враховуючи той факт, що такі формальності, як офіційне оголошення війни, наразі виконуються вкрай рідко, майже всі збройні протистояння у світі називають збройними конфліктами або більш узагальнено – воєнними конфліктами. Також дослідники дійшли висновку, що «за своїм соціально-політичним і стратегічним змістом будь-яка війна є воєнним конфліктом, але не кожен конфлікт є війною» [5]. Тож, можемо стверджувати, що події, які відбуваються в Україні з 24 лютого 2022 року, можна називати воєнним конфліктом або збройним конфліктом. Не буде помилковим у даному випадку і визначення «війна»: у конфлікті є політичні мотиви, в ньому застосовуються всі види озброєння, дипломатичні відносини між Росією і Україною розірвані, двосторонні договори анульовані. Єдине формальне виключення – війна не була офіційно оголошена, президент РФ Путін в перший день повномасштабного вторгнення оголосив лише про початок проведення «спеціальної воєнної операції» з метою «звільнення Донбасу» [6].

У статті 2 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року зазначено, що конвенцію слід застосовувати «до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше сторонами, навіть, якщо одна з них не визнає стану війни» [7]. Отже, міжнародний збройний конфлікт виникає у тому випадку, коли проти однієї суверенної держави починає застосовувати збройні сили інша держава незалежно від того, чи була оголошена війна. Тобто, з точки зору міжнародного гуманітарного права події в Україні вважаються міжнародним збройним конфліктом, спричиненим агресією РФ. Тому у даному випадку є всі підстави для застосування норм міжнародного гуманітарного права, у тому числі і до журналістів, які висвітлюють воєнний конфлікт.

Висновки до підрозділу 1.1.

Поняття «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» і «війна» дуже схожі, хоча й мають певні спільні і відмінні ознаки. Події, що відбуваються в Україні

з 24 лютого 2022 року, можна вважати продовженням локального збройного конфлікту, який проходив в межах Донбасу з 2014 року. Наразі, згідно з визначеннями та наведеними ознаками в різних авторитетних джерелах, це міжнародний збройний конфлікт. В той же час, можемо називати його і війною, і більш загальним поняттям – воєнний конфлікт. Такі терміни досить часто використовуються багатьма офіційними особами різних країн, відомими світовими ЗМІ. У будь-якому разі російсько-український збройний конфлікт підпадає під юрисдикцію міжнародного гуманітарного права. Відтак, журналісти, які працюють у зоні бойових дій в Україні, захищені згідно норм, прописаних у Женевських конвенціях.

1.2. Роль журналістів у воєнному конфлікті

Роль журналістів у висвітленні воєнного конфлікту в Україні не можна недооцінювати. Саме від представників ЗМІ залежить, наскільки чітким і правдивим буде уявлення про ситуацію у суспільства, як українського, так і світового, що є дуже важливим. Медійники, які висвітлюють конфлікт, намагаються донести правду до аудиторії, звернути увагу на воєнні злочини, випадки грубого порушення міжнародного гуманітарного права. Вони моніторять ситуацію і оперативно інформують громадськість про перебіг воєнного конфлікту. Про роль, яку відіграють журналісти, неодноразово висловлювалися високопосадовці, самі представники медіа, також це питання вивчалось багатьма дослідниками.

Під час нагородження українських представників ЗМІ та членів родин загиблих медійників з нагоди Дня журналіста у 2022 році Президент України Володимир Зеленський наголосив: «Несете правду й важливу інформацію – дуже потужні, вагомі сенси, які можуть стати для нашої держави великою перевагою в цій боротьбі» [8]. Тож, донесення правди і важливих сенсів є ключовим завданням ЗМІ у воєнному конфлікті.

Очільник Національної спілки журналістів України (НСЖУ) Сергій

Томіленко стверджує, що «в умовах масового порушення прав тисяч людей під час цієї несправедливої війни журналісти і медіа дають шанс жертвам війни бути почутими, дають шанс на справедливість» [9]. Він вважає, що головна роль журналістів на війні – боротьба з несправедливістю: «Окупанти сіють багато горя, забирають життя, створюють сотні тисяч трагедій. Правоохоронці не встигають фіксувати всі ці воєнні злочини. Тому ми, журналісти, стаємо голосом жертв війни» [10]. Українська журналістка, громадський діяч та перша секретариня НСЖУ Ліна Куш зауважила, що «завдяки журналістам світ дізнається про злочини, що коїть російський агресор на нашій землі» [11]. Відтак, ще одним принциповим завданням журналіста у воєнному конфлікті є документування воєнних злочинів і розповсюдження інформації про них.

Влучно про важливість журналістської ролі сказала журналістка зі Слов'янська Ірина Головка, який доводилося працювати під обстрілами на Донеччині: «Роль журналіста під час війни – підтримувати дух українців. Ми маємо правильно висвітлювати новини, бо зараз це важливо» [12]. Про це говорив і глава держави: «Хочу звернутися насамперед до журналістів нашої держави. Вам потрібно об'єднатися якнайшвидше, зміцнити дух людей, нагадати тим, хто відпочиває, що ми всі – на війні» [13]. Тому підтримка духу нації – чергове пріоритетне журналістське завдання під час війни.

Зарубіжний вчений Інґрід Детер зазначив, що «журналісти надзвичайно корисні як частина механізму забезпечення виконання правил війни, коли більшість інших засобів примусу не дають результатів» [14]. Тобто, якби журналісти не фіксували воєнні злочини і не інформували про них світове суспільство через свої репортажі, таких злочинних дій могло би бути ще більше. «Їхня функція передавати новини тим, хто не бере участі в конкретному конфлікті, та сприяння засудженню світовою громадськістю конкретних методів ведення війни або конкретних обставин» [14]. Відтак, можемо стверджувати, що завдяки журналістам світ дізнається про воєнні злочини агресії і засуджує їх. Також це сприяє прийняттю рішень стосовно

надання відповідної допомоги країні, яка є жертвою агресії.

У посібнику, розробленому за сприянням ОБСЄ в рамках проєкту «Підтримка розвитку конфліктно-чуттєвої журналістики» вказано, що представники ЗМІ «можуть впливати на припинення війни, публікуючи факти насилля та гуманітарних катастроф і привертаючи увагу міжнародної спільноти» [15]. ЗМІ в Україні, яка наразі потерпає від конфлікту, що робить незахищеними багато людей, «відіграють важливу роль як активний захисник прав людини та демократизації, а також як медіатор для деескалації і врегулювання конфліктів шляхом збирання та поширення неупередженої інформації» [15]. Отже, ЗМІ за умови використання правильних журналістських методів і підходів надає суспільству повну, об'єктивну і достовірну інформацію про перебіг конфлікту, що врешті решт може сприяти деескалації та підняттю важливих питань щодо захисту прав людини.

Важливо також і те, що журналісти створюють базу для істориків: по їхніх статтях, книгах, сюжетах, фільмах пишеться і надалі писатиметься історія цієї війни. Тут слід навести деякі приклади: книги «Лютий лютий 2022: свідчення про перші дні вторгнення» за авторством Євгенії Подобної і Дар'ї Бури, «Вторгнення: за лаштунками кривавої війни Росії та боротьби України за виживання» Люка Гардінга, «Незламні: книжка про спротив українських жінок у війні з російськими загарбниками» Вікторії Покатіс, документальні фільми «Маріуполь. Невтрачена надія», побудований на щоденниках маріупольської журналістки Надії Сухорукової, «20 днів у Маріуполі», зроблений Associated Press і Frontline за матеріалами українського військового кореспондента Мстислава Чернова.

Варто зазначити, що журналісти, які працюють над висвітленням воєнного конфлікту, повинні пам'ятати про свою відповідальність. Інформація, що доноситься ними до громадськості, не має приносити шкоду. Тож, слід завжди пам'ятати про наступне: «Під час ведення бойових дій журналісти повинні діяти так, щоб не заважати військовослужбовцям, не завдавати шкоди національній безпеці» [17].

Висновки до підрозділу 1.2.

Журналісти, які висвітлюють події, що відбуваються у рамках воєнного конфлікту, відіграють важливу роль у цьому конфлікті:

- доносять до аудиторію точну, об'єктивну та неупереджену інформацію про перебіг подій;
- документують воєнні злочини, інформують про них громадськість, сприяють засудженню злочинів світовою спільнотою;
- привертають увагу світового суспільства, що сприяє виділенню допомоги державі, що потерпає від агресії;
- можуть сприяти деескалації, виступають активним захисником прав людини;
- підтримують дух нації.

Але слід враховувати, що у випадку необережної чи викривленої інформації представник ЗМІ може нанести шкоду, як окремим військовослужбовцям, так і національній безпеці в цілому. Тому медійники повинні завжди пам'ятати про свою відповідальність і суворо дотримуватись правил висвітлення війни.

1.3. Категорії журналістів, які мають право висвітлювати збройний конфлікт

У зоні бойових дій можуть працювати три категорії журналістів. До них відносяться «військові кореспонденти, журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях до зон збройного конфлікту та журналісти, відряджені до військової частини» [15]. Всі перераховані категорії перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.

Згідно з Женевською Конвенцією про поводження з військовополоненими від 1949 року військовими кореспондентами вважаються особи, «які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу» [17], тобто є цивільними особами. Ця ж стаття 4 А свідчить

про те, що військові кореспонденти можуть вважатися військовополоненими і користуватися правами військовополонених у разі потрапляння в полон до супротивника [17]. Такі представники ЗМІ супроводжують військові формування офіційно, «про що свідчить акредитаційний документ, який видає уряд держави і тим самим бере на себе обов'язок забезпечувати безпеку журналіста, поки той дотримується правил акредитації» [15]. Військове командування співпрацює з військовими кореспондентами в межах їх професійних завдань тільки у тому випадку, якщо підтверджена «наявність документа про акредитацію» [15].

Журналісти, яких прикріплюють до військових частин, що знаходяться на передовій – поняття, близьке до військового кореспондента. Вони «живуть та працюють у військових підрозділах, переміщаються разом з ними» [18]. Такі журналісти також мають статус цивільних осіб, акредитовані у Збройних Силах та знаходяться під їх захистом, висвітлюють діяльність певного військового формування але не належать до нього, не можуть приймати участь у боях, брати до рук зброю, але виконують накази командира, у разі полону можуть отримати статус військовополоненого [19].

Незалежні кореспонденти, які перебувають у небезпечних відрядженнях за редакційним завданням, «мають більше свободи дій, але водночас зростають ризики та небезпека» [18]. Відповідальність за таких журналістів несуть ЗМІ, які їх відряджають. Вони не пов'язані з військовими, здобувають загальну інформацію, коментують її за потреби та оприлюднюють через різні канали комунікації: ТБ, радіо, пресу. Згідно Женевських конвенцій їх розглядають виключно як цивільних осіб, тому вони не можуть набувати статус військовополоненого [17].

Крім основних, варто розглянути ще одну умовну категорію журналістів, які теж працюють в зоні бойових дій. Це «стосується осіб, які не пов'язані трудовими чи контрактними відносинами з редакціями ЗМІ і працюють як приватні особи (фріланс)» [15]. Працювати над висвітленням воєнного конфлікту таким особам не заборонено, але «міжнародне гуманітарне право

такий вид журналістики не згадує» [15]. Тому, можемо зробити висновок, що «за родом своєї діяльності, вони також підпадають під загальний захист цивільного населення» [15], однак відповідальність за свою безпеку фрілансери несуть особисто, оскільки вони не працюють в редакціях.

Для роботи в зоні воєнного конфлікту акредитація необхідна як військовим кореспондентам і журналістам, прикріпленим до військових частин, так і незалежним кореспондентам, які виконують редакційне завдання, та журналістам-фрілансерам. Акредитаційний документ надає дозвіл на перебування у певних небезпечних місцях і збирання інформації для подальшого висвітлення. Детальніше цю процедуру розглянемо в розділі 2.

Висновки до підрозділу 1.3.

У зоні бойових дій можуть працювати військові кореспонденти, журналісти, прикріплені до окремих військових частин, та незалежні кореспонденти, відправлені у небезпечні професійні відрядження редакціями. Також немає заборон на діяльність журналістів-фрілансерів, які не мають відношення до певних редакцій ЗМІ. Всі вони є цивільними особами, тому для них передбачений захист згідно норм міжнародно-гуманітарного права. Однак, у разі захоплення в полон статус військовополоненого можуть набувати тільки журналісти, прикріплені до військових частин, і військові кореспонденти. Для того щоб мати допуск до роботи у зоні бойових дій, всі журналісти мають проходити спеціальну процедуру акредитації.

Висновки до Розділу 1

Події, які відбуваються в Україні з 24 лютого 2022 року, є міжнародним збройним конфліктом. Також можемо охарактеризувати їх як воєнний конфлікт або війна. Воєнний конфлікт можуть висвітлювати три категорії журналістів, до яких відносять тих, хто прикріплений до певної військової частини, військових кореспондентів і журналістів, відряджених до зони бойових дій редакцією. Також не заборонена діяльність приватних осіб-фрілансерів. Всі вказані категорії журналістів захищені нормами міжнародно-

гуманітарного права, як цивільні особи. Їх роль у воєнному конфлікті є надзвичайно важливою. Вони надають аудиторії правдиву, повну і неупереджену інформацію про конфлікт, інформують світове суспільство про воєнні злочини, випадки порушення прав і свобод людини, збирають і документують докази про злочини країни-агресора, привертають увагу світу до подій в Україні, забезпечують світову солідарність і підтримку, сприяють прийняттю важливих рішень щодо постачання зброї. Враховуючи важливість ролі журналістів у воєнному конфлікті, велике значення має їх безпека, оскільки перебування у відрядженнях в зону бойових дій несе за собою численні ризики для життя і здоров'я.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЖУРНАЛІСТА В ЗОНІ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Для розуміння особливостей роботи журналіста в зоні збройного протистояння слід детально розглянути міжнародні і національні стандарти, а також спеціалізовану літературу, в якій висвітлено цю тему.

2.1. Міжнародні стандарти безпеки журналістів, які висвітлюють збройні конфлікти

Робота кореспондентів на війні регулюється спеціальними правовими актами і загальними нормами міжнародного гуманітарного права. Це головна міжнародно-правова база для регулювання діяльності журналістів в умовах збройних конфліктів.

Загальні міжнародні норми збирання та поширення інформації, вираження і дотримання своїх поглядів визначені Загальною декларацією прав людини від 1948 року. У статті 19 нормативного акту говориться: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення» [20]. Також стаття має уточнення стосовно того, що включає це право, а саме «свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [20]. Таке право має кожна людина і кожен журналіст, воно є основоположним, оскільки лише в даному випадку можна гарантувати стабільний розвиток демократичного суспільства.

Право на свободу і вільне виявлення переконань також гарантується Європейською конвенцією з прав людини від 1950 року (пункт 1 статті 10) [21]. Крім того, право на вираження поглядів та збір, обробку і поширення інформації гарантує Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 року (стаття 19) [22]. Варто розглянути ці правові акти більш детальніше.

У Європейській конвенції прав людини вказано: «Кожен має право на свободу вираження поглядів» [21]. Згідно документу таке право передбачає «свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [21]. Схоже формулювання можемо побачити і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 1966 року: «Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду» [22]. Пакт роз'яснює, що дане «право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження» [22].

На відміну від Загальної декларації прав людини, ці акти передбачають і можливі обмеження свобод. У Європейській конвенції з прав людини більш ширше формулювання: «Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом» [21]. Такі обмеження є «необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам». Крім того, законні обмеження деяких прав потрібні «для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [21].

В той час, як у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права обмеження прописані більш коротко: «Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність» [22]. У документі пояснюється, що це може бути пов'язано зі встановленими законом обмеженнями, які необхідні «для поважання прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення» [22]. Тобто, можемо зробити висновок, що частково права журналістів на свободу висловлювання можуть обмежуватися згідно

закону.

В умовах ведення бойових дій діють спеціальні міжнародні норми гуманітарного права, що регламентують правові гарантії для жертв збройного конфлікту. Такі гарантії стосуються і журналістів. Зокрема, їх закріплено в Женевських конвенціях, прийнятих на Дипломатичній конференції у Женеві 12 серпня 1949 року. У додатковому Протоколі I захисту журналістів присвячена стаття в окремій главі III.

Перший пункт статті 79 Протоколу закріплює статус журналістів, які працюють у зоні бойових дій: «Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні пункту 1 статті 50» [23]. У другому пункті йдеться про умови, в яких діє міжнародний захист для журналіста: «Як такі вони користуються захистом згідно з Конвенціями (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) й цим Протоколом» [23]. Але є умова, яка передбачає, що «вони не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах, на статус, передбачений статтею 4а (4) Третьої конвенції (995_153)» [23]. Для підтвердження статусу особи журналіст повинен мати спеціальне посвідчення: «Вони можуть отримувати посвідчення особи згідно зі зразком, що наводиться в Додатку 2 до цього Протоколу» [23]. Документ, який підтверджує статус журналіста, «видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює» [23].

Окремі правові гарантії для журналістів закріплені у Женевській конвенції про поводження з військовополоненими. У статті 4 визначено, хто саме вважається військовополоненим з точки зору Конвенції. Крім особового складу Збройних Сил, членів ополчень і добровольчих загонів, стаття передбачає захист для «осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів» [17]. Також вказана конкретна умова, «що

вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку» [17].

Як бачимо, під міжнародний захист згідно Конвенції підпадають військові кореспонденти, які супроводжують Збройні Сили і мають на це відповідний дозвіл. Тобто, вони користуються тим самим захистом, що й інші військовополонені. Правила поведінки з військовополоненими закріплені у статті 13: «З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції» [17]. Також статтею заборонено фізичне калічення, медичні чи наукові експерименти, акти насилля або залякування, образи. Якщо журналіст не є військовим кореспондентом і не прикріплений до Збройних Сил, то у випадку потрапляння в полон він користується гарантіями захисту цивільного населення під час війни, що регламентоване статтею 51 Додаткового Протоколу: «Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення» [23]. Щоб не втратити право на захист, журналіст не повинен приймати безпосередню участь у воєнних діях, використовувати символіку Збройних Сил, тримати у руках зброю або вчиняти інші дії, які виключають статус цивільної особи. Пункт 1 статті 57 Протоколу говорить: «При проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти» [23].

Навмисні атаки на журналістів, які мають статус цивільної особи, заборонені Римським статутом міжнародного кримінального суду з юрисдикцією стосовно воєнних злочинів. У статті 8 Статуту воєнним злочином вважається «умисне спрямування нападів на цивільне населення як

таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях» [24].

Теми захисту журналістів, які працюють у зоні збройних конфліктів, торкаються у деталізованих стандартах, розроблених Радою Європи. У Рекомендаціях про захист журналістів у ситуаціях конфліктів та напруженості від 1996 року наголошується на необхідності безперешкодного здійснення журналістської діяльності в демократичному суспільстві. Згідно документу державам, що є учасниками конфлікту, рекомендовано «керуватися у своїх діях і політиці основними принципами захисту журналістів, які працюють в умовах конфлікту та напруги, викладеними у додатку» [25], а також застосовувати їх до всіх представників медіа «без різниці між іноземними кореспондентами та місцевими журналістами та без будь-якої дискримінації» [25]. До основних у додатку відносять 12 принципів захисту. Першим є превентивна діяльність. Тобто, видавництва, професійні спілки і самі журналісти мають здійснювати превентивні заходи для забезпечення безпеки. Зокрема, йдеться про «навчання і надання практичної інформації всім журналістам, як штатним, так і позаштатним; розповсюдження порад з виживання від професіоналів; широке поширення інформації про наявність відповідного захисту, обладнання» [25]. У якості другого принципу захисту вказується страхування «на випадок хвороби, травми, репатріації і смерті» [25]. Це завдання покладається на медіа, самозайнятим необхідно оформлювати страхування самостійно. Третій принцип захисту передбачає, що медіа і професійні організації повинні розповсюджувати номери гарячих ліній екстреної допомоги. Гарячі лінії підтримуються Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Міжнародною федерацією журналістів, Міжнародною асоціацією із захисту свободи слова для розшуку зниклих журналістів, привернення уваги до випадків посягання на їх фізичну безпеку та журналістські свободи [25]. Важливим принципом захисту вважається і «обов'язок держав-учасниць конфлікту забезпечувати права журналістів на пошук і отримання інформації, свободу пересування, повагу до листування у

різних формах» [25]. Також серед принципів захисту у рекомендаціях вказані дотримання конфіденційності джерел, заборона на обмеження засобів комунікації, виключення втручання у здійснення передбачених прав і свобод, захист і допомога від військових, сприяння доступу на територію, використання систем акредитації, розслідування нападів на журналістів і вжиття відповідних заходів [25].

Додаткові деталізовані стандарти були розроблені у 2007 році у Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо захисту свободи слова та інформації під час кризи. У документі зазначені умови роботи медійників у кризових ситуаціях, серед яких головною є особиста безпека. Її зобов'язані забезпечувати держави-учасниці конфлікту: «Держави-члени повинні забезпечити максимально можливу безпеку працівників ЗМІ – як національних, так і іноземних» [26]. Також у документі вказано, що за безпеку мають відповідати і представники медіа: «Журналістським школам, професійним асоціаціям і ЗМІ заохочується забезпечувати відповідно загальну та спеціалізовану підготовку з безпеки для медіа-професіоналів» [26]. До переліку умов роботи входить свобода пересування та вільний доступ до інформації: «Держави-члени повинні гарантувати свободу пересування та доступ до інформації працівникам ЗМІ під час кризи» [26]. Йдеться і про необхідність надання доступу до зон воєнного конфлікту, а саме про те, що «органи влади, відповідальні за врегулювання кризових ситуацій, повинні дозволити працівникам ЗМІ, акредитованим їхніми медіаорганізаціями, доступ до кризових районів» [26].

У Резолюції 1738 від 2006 року ООН «засуджує навмисні напади на журналістів, співробітників засобів масової інформації та пов'язаний з ними персонал у ситуаціях збройного конфлікту та закликає всі сторони покласти край такій практиці» [27]. Також у документі зазначається, що апаратура і різні споруди ЗМІ є цивільними об'єктами, тобто не повинні зазнавати нападів зі сторони учасників конфлікту [27]. Резолюція 2222 від 2015 року нагадує про потенційні небезпеки: «У зв'язку зі своєю роботою журналісти, працівники

ЗМІ та пов'язаний з ними персонал часто наражаються на особливий ризик залякування, утисків та насильства в умовах збройного конфлікту» [28]. В обох документах ООН закликає припинити навмисні напади на медійників та притягувати винних до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

У 2015 році в Женеві була представлена міжнародна декларація з безпеки журналістів, у підготовці якої взяли участь понад 70 керівників відомих прес-установ і організацій, що займаються питаннями захисту журналістів і свободи преси [29]. У документі описані підходи до відповідальності за безпеку та підсумовані основні міжнародні принципи безпеки журналістів, які висвітлюють події в зонах збройних конфліктів. Принципово нової інформації декларація не містить, оскільки базується на основних засадах міжнародно-гуманітарного права, підтверджує важливість Загальної декларації прав людини та Міжнародних пактів про права людини.

«Усі журналісти, представники ЗМІ і пов'язаний з ними персонал мають користуватися правами, закріпленими у міжнародному праві» [29] – таке право журналістів, під час того, як вони шукають, отримують і передають інформацію, повинні забезпечувати держави-учасниці конфлікту. Будь-які обмеження на свободу вираження поглядів можуть бути «лише такими, як це передбачено законом» [29]. Згідно декларації заборонені «вбивства, тортури, викрадення, арешт, затримання, видворення, залякування, переслідування, погрози» – журналісти, які зазнали різних форм насильства, мають отримати психологічну, юридичну, медичну допомогу, а винні в таких порушеннях притягнуті до правосуддя [29]. Держави повинні вживати належних заходів для «запобігання насильству, погрозам і нападам на працівників ЗМІ» [29]. Також у декларації нагадується про те, що «журналісти, які виконують професійну місію у зонах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні, і повинні поважатися і захищатися як такі» [29].

У розділі «Найкращі практики медіаорганізацій» сформовані головні кроки та засоби правового захисту для покращення рівня безпеки і захисту

журналістів. Так, ЗМІ повинні проводити «загальний інструктаж з безпеки для всіх журналістів, включаючи інформацію, пов'язану з цифровою безпекою, емоційним і психологічним благополуччям, екологічними небезпеками» [29]. Крім того, мають бути і «спеціальні тренінги для журналістів, які виконують небезпечні завдання або діють в небезпечному середовищі» [29]. Згідно рекомендацій така підготовка повинна проводитися за доступною ціною або безкоштовно. Також на медіаорганізації покладається відповідальність за фізичну безпеку, зокрема «належне обладнання і практичну підтримку під час виконання завдань» [29]. Вони зобов'язані «інформувати журналістів про їх права та обов'язки за міжнародним правом і національним законодавством» [29]. Окремий акцент зроблений на журналістах-жінках, які «стикаються з гендерно-специфічними проблемами безпеки, потребують особливої уваги та відповідних заходів підготовки» [29]. З точки зору розробників декларації ефективним інструментом у всьому світі може бути «співпраця серед ЗМІ з метою викриття злочинів проти журналістів та створення глобальної кампанії проти нападів» [29].

Висновки до підрозділу 2.1.

Отже, стандарти безпеки для журналістів, які висвітлюють озброєні протистояння, закріплені в багатьох міжнародних документах. Основний орієнтир для міжнародної спільноти – Женевські конвенції 1949 року. В окремих статтях нормативного акту наголошується на обов'язковості захисту та відстоюванні прав журналістів з обох сторін воєнного конфлікту, тим паче у разі захоплення. Будь-який напад, який призводить до серйозних поранень або смерті представника ЗМІ в зоні збройного конфлікту, є серйозним порушенням Женевських конвенцій і військовим злочином згідно Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Тобто, журналістів не можна свавільно арештовувати, брати у заручники, вони мають право на справедливий суд, належні умови тримання під вартою. Також тема захисту медійників на війні детально опрацьована у стандартах Ради Європи, про неї згадується у Резолюціях ООН, її розкрито у Міжнародній декларації з безпеки

журналістів, але ці документи, скоріше, мають суто рекомендативний характер. Слід зазначити, що розглянуті законодавчі акти регламентують права і обов'язки журналістів досить загально і не чітко, не забезпечують представникам ЗМІ повноцінного захисту, прирівнюючи їх до звичайних цивільних осіб і не надаючи жодних переваг. Не дивлячись на небезпеки і високі ризики під час роботи, порівняно із цивільними акредитованим і незалежним воєнним кореспондентам не надається особливий статус і достатній захист зі сторони міжнародного права, в якому не враховані сучасні реалії. Як показує практика в Україні, покладатися виключно на такий захист не варто, оскільки він гарантується лише у тому випадку, якщо всі сторони воєнного конфлікту неухильно дотримуються міжнародно визнаних правил ведення війни, а Росія систематично їх порушує.

2.2. Норми захисту роботи журналістів в українському законодавстві

В Україні права та обов'язки журналістів, а також загальні стандарти безпеки під час їх професійної діяльності закріплені на національному законодавчому рівні. Зокрема, про це йдеться у статті 15 Конституції України, яка визначає, що «цензура заборонена» і у статті 34, яка гарантує кожному «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» і підкреслює той факт, що «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [30]. Як і Європейська конвенція людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конституція України передбачає можливість обмеження цих прав «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам» [30]. До того ж, обмеження можуть діяти з метою «охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості

правосуддя» [30]. В Україні дані обмеження на даний момент актуальні, оскільки в державі оголошений воєнний стан.

Стаття 15 Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» визначає, що засоби масової інформації «можуть відряджати журналістів для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій за умов гарантування відшкодувань, обов'язкових виплат і пільг» [31]. Згідно цього закону, якщо редакція не в змозі забезпечити гарантії, то не має права «відряджати працівників у місця надзвичайних подій без їхньої згоди» [31]. Крім того, видання, яке відправляє журналіста у зону бойових дій, повинно забезпечити його «належними документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи представника медіа» [31]. Додатково ЗМІ мають забезпечувати працівників і «засобами, призначеними для захисту від уражень вогнепальною зброєю, осколкових уражень, а також медичними аптечками» [31]. Журналістам, яких відправляють у зону бойових дій або на деокуповані території, слід враховувати, що згідно закону вони «підлягають обов'язковому страхуванню за рахунок роботодавця або будь-яких інших не заборонених законом джерел на випадок заподіяння шкоди їхньому життю та/або здоров'ю під час виконання професійних обов'язків» [31].

Права журналіста під час виконання професійних обов'язків описані у статті 25 Закону України «Про інформацію». Так, представники ЗМІ мають право «здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом» [32]. За умови пред'явлення документа, який засвідчує професійну належність, представник медіа «має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій та на територіях, де оголошено надзвичайний стан, надзвичайну ситуацію» [32]. Після збору інформації у зоні збройного конфлікту журналіст може «поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом)» [32].

Крім прав, українським законодавством визначено і обов'язки представників ЗМІ. Зокрема, у статті 15 Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» сказано, що під час роботи в зоні збройного конфлікту журналіст зобов'язаний «дотримуватися вимог щодо нерозголошення планів спеціальних підрозділів, відомостей, що є таємницею досудового розслідування, не допускати фактичної пропаганди дій терористів та інших кримінально протиправних груп» [31]. До обов'язків також відносяться вимоги «не виступати в ролі арбітра, не втручатися в інцидент, не створювати штучної психологічної напруги в суспільстві» [31].

Варто зазначити, що вказані у законодавстві права і обов'язки журналіста «поширюються на зарубіжних журналістів, працівників зарубіжних суб'єктів у сфері медіа, які працюють в Україні» [32].

Як вже було згадано у розділі 1, будь-який журналіст, який збирається їхати в зону бойових дій задля виконання професійних завдань, повинен пройти акредитацію та отримати відповідний документ. Процедура отримання описана у наказі Головнокомандувача Збройних Сил України №73 від 03.03.2022 року. Також в ньому затверджений алгоритм роботи з акредитованими представниками ЗМІ під час дії воєнного стану в Україні, прописані правила роботи журналіста в зоні бойових дій та деякі аспекти з безпеки медійників, що працюють на передовій. Розглянемо даний документ детальніше.

Порядок акредитації представників ЗМІ визначений у Додатку 3 до наказу. «Для проходження акредитації представники ЗМІ заповнюють форму (додаток 5 до наказу) та надсилають її на електронну адресу» разом зі скан-копією паспорту або ID-картки, скан-копією журналістського посвідчення, листом керівника ЗМІ з клопотанням, фотокарткою 3,5*4,5 [33]. Рішення щодо надання акредитації після здійснення необхідних перевірок приймає Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України, надалі «повідомляє представників ЗМІ про результати акредитації» та «сприяє в організації роботи акредитованих представників ЗМІ» [33]. У разі позитивного

рішення журналісту видається спеціальна прес-карта «на строк до 6 місяців» [33]. Прес-карта представляє собою «персоналізований документ, який засвідчує акредитацію представників засобів масової інформації та їхні права щодо виконання редакційних завдань у районах бойових дій» [33]. Наказом Головнокомандувача встановлені правила, згідно яких на військові об'єкти і в зону бойових дій допускаються «виключно акредитовані представники ЗМІ після пред'явлення прескарти з дійсним терміном дії у супроводі офіцера зі зв'язків з громадськістю (пресофіцера) або іншої визначеної відповідним керівником, командиром (начальником) особи» [33]. У березні 2023 року були внесені деякі зміни до Наказу Головнокомандувача №73, зокрема введені прес-карти нового зразка, обов'язкові з 1 травня 2023 року [34]. Після отримання прес-карти журналіст зобов'язаний самостійно ознайомитись з «Правилами роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій (додаток 4 до наказу), які розміщено на офіційному вебсайті Міністерства оборони України» [33] та беззаперечно виконувати їх. До цих правил входить зобов'язання «пред'являти прескарту на вимогу представників Збройних Сил, інших складових сил оборони», а також «документи, що посвідчують особу, представника ЗМІ» [33]. Переміщатися у зоні бойових дій журналіст повинен «виключно у терміни та за маршрутом, визначених та погоджених в установленому порядку з відповідними керівниками, командирами (начальниками), керівником служби зв'язків з громадськістю (прес-служби) військової частини у зоні її відповідальності» [33]. Згідно нововведень у 2023 році в Україні існує три зони для перебування журналістів у районах ведення бойових дій, які визначають командувачі: зелена – де медійники можуть працювати без супроводу визначеної командиром особи; жовта – де можна працювати лише у супроводі офіцера чи іншої визначеної особи; червона – заборонена навіть для акредитованих представників ЗМІ [34].

Перед тим, як виїжджати до визначеного місця, необхідно попередити прес-офіцера «про термін відрядження, маршрут, яким будуть рухатись, мету редакційного завдання». Виконуючи професійні завдання у зоні бойових дій,

журналіст має розміщувати «знаки розпізнавання (позначки) представників ЗМІ (транспортних засобів ЗМІ) на видному місці» [33]. Також обов'язково «мати при собі засоби індивідуального захисту, що включають в себе, як мінімум, захисний шолом і бронежилет з відповідним маркуванням «ПРЕСА», «PRESS»» [33]. Але є і винятки, коли можна обходитися без спеціальних позначок, а саме «коли зазначене може призвести до виникнення загрози життю та здоров'ю представникам ЗМІ» [33]. Крім засобів індивідуального захисту, військове командування вимагає від медійників «мати при собі медичну аптечку (в ній має бути все необхідне для надання першої медичної допомоги) та вміти нею користуватись» [33].

Також у Наказі є застереження стосовно того, що журналісти не повинні «чинити дій, несумісних зі статусом цивільних осіб, тобто не вдягати формений одяг та знаки розрізнення Збройних Сил, інших складових сил оборони, не брати в руки зброю та боєприпаси» [33]. В іншому випадку представник ЗМІ втрачає право на захист як цивільної особи з точки зору міжнародно-гуманітарного права, регламентований Женевськими конвенціями.

Завершивши роботу на військовому об'єкті, журналіст має «за вимогою передавати визначеній особі електронні та матеріальні носії з фото- та відеоматеріалами для перевірки на предмет наявності інформації, яка не підлягає розголошенню» [33]. Якщо така інформація була виявлена у відзнятому матеріалі, прес-офіцер або уповноважена особа буде вимагати «видалити таку інформацію з електронного носія» [33]. Інакше це може загрожувати національній безпеці.

Що ж стосується прав представника ЗМІ, то відповідно до Наказу Головнокомандувача він може отримувати загальну інформацію «про підготовку та застосування сил оборони», також загальну інформацію «щодо участі Збройних Сил України, інших складових сил оборони у відсічі широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації» та «про результати завершених операцій (дій) (виключно за погодженням із відповідним

керівником, командиром (начальником)), за винятком інформації, яка не підлягає розголошенню» [33].

Питання безпеки журналіста, відрядженого у зону бойових дій, розглянуті у пункті 4 Додатка 4 до Наказу Головнокомандувача №73. Зокрема, йдеться про те, що Збройні Сили України «можуть надати представнику ЗМІ захист, екстрену медичну допомогу та евакуацію до відповідного медичного закладу» [33], якщо виникне ситуація з загрозою життю та здоров'ю. Якщо ж представник ЗМІ буде поранений, травмований, захворіє або загине під час виконання професійних обов'язків представниками Збройних Сил України «буде надано відповідну інформацію до редакції такого представника ЗМІ» [33]. Питання щодо «повернення представника ЗМІ з району ведення бойових дій», а також «страхування життя, здоров'я та майна представника ЗМІ» [33] покладаються Наказом виключно на редакцію, в якій журналіст працює. Крім того, у Додатку є уточнення про те, що Збройні Сили України «не несуть відповідальність за безпеку, життя та здоров'я, забезпечення повернення, а також питання страхування життя, здоров'я та майна публічних осіб, до думки яких прислуховується громадськість» [33]. Тобто, робимо висновок, що безпека журналістів-фрілансерів, у тому числі блогерів чи лідерів думок, є їхньою особистою відповідальністю. В той же час, Збройні Сили України за можливості можуть надати їм «захист, експертну медичну допомогу та евакуацію до відповідного медичного закладу» [33].

Висновки до підрозділу 2.2.

Стандарти діяльності журналістів та їх захисту під час роботи у зоні збройного конфлікту закріплені в Україні законодавчо на національному рівні. Зокрема, право на свободу слова та можливі обмеження цього права передбачені Конституцією України. Детально права та обов'язки журналістів, які виконують професійні завдання в місцях надзвичайних подій, описані в статті 15 Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» і статті 25 Закону України «Про інформацію». Вони стосуються не тільки українських, а й іноземних журналістів, які працюють і висвітлюють

події у зоні російсько-українського конфлікту. Будь-який представник ЗМІ або фрилансер, який має намір їхати в небезпечне відрядження, має пройти процедуру акредитації та отримати прес-карту відповідного зразка і за вимогою пред'являти її представникам Збройних Сил. Згідно нововведень до Наказу Головнокомандувача №73 у 2023 році журналісти можуть працювати тільки у двох зонах збройного конфлікту – «зеленій» та «жовтій». «Червона» зона наразі заборонена навіть для акредитованих представників ЗМІ, що на практиці дещо ускладнює їх роботу. Перебуваючи у будь-якій зоні конфлікту, журналіст повинен чітко дотримуватися всіх правил роботи, описаних у Додатку 4 до Наказу Головнокомандувача №73. У разі виникнення загрози його життю і здоров'ю Збройні Сили можуть надати відповідну допомогу, але відповідальність за представника ЗМІ майже повністю покладається на редакцію, що відрядила працівника в небезпечне місце. Журналісти-фрилансери відповідають за свою безпеку особисто.

Відтак, можна зробити висновок, що журналіст, який працює в зоні збройного конфлікту, хоча й може розраховувати на допомогу редакції та Збройних Сил у певних ситуаціях, але повинен дбати про власну безпеку самостійно. Для цього, зокрема, потрібно добре знати свої права і обов'язки згідно національного законодавства. Українським та іноземним журналістам в Україні надані доволі широкі права стосовно збору і поширення інформації, але не передбачена достатньо серйозна відповідальність у разі порушення їх прав.

2.3. Загальні рекомендації щодо безпеки журналістів у гарячих точках

Особиста безпека – перше, про що має подбати журналіст, який їде в зону збройного протистояння задля висвітлення перебігу подій конфлікту. Тема безпеки журналістів детально розглянута у багатьох практичних посібниках, наукових роботах, спеціальній літературі. Спробуємо виділити головні аспекти.

«Головне, що може зробити журналіст, – зафіксувати те, що відбувається та, зібравши потрібну інформацію, зробити публікацію» [35]. Основною задачею у зоні бойових дій є залишитися в живих – це підтвердить будь-який експерт, що чітко прослідковується майже в усіх практичних рекомендаціях і посібниках. «Немає нічого ганебного в почутті страху, і немає сенсу випробовувати свою долю. Зібрав матеріал – забирайся чимдалі» [35].

Обов'язкове правило для журналістів, які збираються працювати у районах ведення бойових дій – попереднє визначення і погодження термінів, маршрутів та мети відрядження з керівниками відповідних військових структур [33]. Згідно алгоритму роботи з акредитованими представниками ЗМІ під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, який прописаний у Додатку 1 до Наказу Головнокомандувача ЗСУ від 3 березня 2022 року №73, командири військових структур зобов'язані «визначити маршрут пересування акредитованих представників засобів масової інформації територією військових об'єктів з урахуванням обмеження доступу на спеціальні об'єкти та спеціальні території» [33]. Переміщатися у зоні воєнного конфлікту можна тільки за узгодженим планом, маючи «акредитацію та дозвільні документи, які необхідні для перетину кордону чи потрапляння до відповідної території» [36].

Плануючи відрядження у небезпечну зону, слід дізнатися більше деталей про місце призначення. У посібнику медіаекспертки і тренерки з безпеки І.Земляної «Журналіст і (НЕ) Безпека» є корисні поради щодо цього, а саме: «Зберіть якнайточнішу інформацію про місце, куди ви збираєтеся їхати. Безпечність, політична ситуація, кліматичні умови, епідеміологічна ситуація, інфраструктура, рівень життя населення тощо» [36]. Експертка вважає, що у даному питанні важливі навіть дрібні деталі: «Поцікавтеся звичаями, одягом, культурою, пошукайте інформацію про засоби масової інформації, що діють на тій території» [36]. Напевно, що знайти таку інформацію можна у місцевих медіа або звернутися до колег, яким вже доводилось бути у тій місцевості, волонтерів, громадських організацій.

Не менш важливо розробити детальний план поїздки з урахуванням

різних потенційних небезпек: «Створіть приблизний план дій на випадок надзвичайних ситуацій, у якому розгляньте ризики, що можуть виникнути» [36]. Варто заздалегідь подбати і про те, «де можна зупинитися та де шукати притулку, якщо виникне така потреба» [36]. Вже під час роботи пункти призначення можна коригувати і міняти місцями залежно від обставин безпосередньо на місці подій. При собі слід обов'язково мати «дійсний український паспорт, медичну картку з усіма необхідними даними, паперові дорожні карти місцевості та міські карти вулиць, список екстрених контактів» [36].

У міркуваннях безпеки рекомендується робити ксерокопії, скани, скріни документів. Бажано завантажити їх «на Google Drive, Dropbox чи інший хмарний сервіс, створити коротке посилання на них через скорочувач лінків і запам'ятати це посилання» [36]. У деяких випадках це допоможе «довести, що ви журналіст, а НЕ шпигун у разі, якщо ви втратите свої документи» [36]. У переліку найважливіших документів М.М.Нетреба у своїй науковій роботі також вказує «редакційне посвідчення, де чітко зазначено назву ЗМІ та посадове становище журналіста» [37]. Документ повинен відповідати всім вимогам, в ньому «має бути фотографія журналіста, термін дії, внесені записи, засвідчені підписом керівника ЗМІ, та чітко позначена печатка» [37]. Додатково до перелічених документів потрібно мати прескарту та редакційне завдання. Існує важливий нюанс стосовно пред'явлення документів, а саме: «краще пред'являти не всі наявні, а ті з них, які дійсно потрібні в цій ситуації: це дасть змогу уникнути зайвих питань, і часу перевірка документів займе менше» [37].

Окремо варто зупинитися на базовому наборі предметів, які журналісту слід взяти з собою у відрядження до зони збройного конфлікту. У посібнику з безпеки для журналістів, розробленому за участі ЮНЕСКО і міжнародної організації «Репортери без кордонів» у контрольний список входить «легкий шолом, ізотермічна ковдра, різноколірні хімічні джерела світла, вертлюги (карабіни), одноразові туалетні пакети, багатофункціональний інструмент,

налобний ліхтар з білим, червоним та синім світлом» [38]. Також журналістам радять підготувати «темний рюкзак з кількома кишенями та петлями для кріплення аксесуарів, протигаз, киснева маска, універсальний мережевий адаптер, міцна клейка стрічка, суперклей, невеликий навісний замок» [38]. Крім того, можуть знадобитися «обігрівачі для рук і вух, компресійна футболка, захисні окуляри, кишеньковий ліхтарик, ліхтарик заводний, сумки на блискавці, швейцарський ніж, фізрозчин, запальничка, складні столові прилади, вушні затички» [38]. Даний перелік складений інформаційним агентством AFP за участі військових експертів та інших спеціалістів. У разі необхідності його можна доповнювати і адаптувати до обставин. Додатково до стандартного набору фахівці рекомендують класти «2 флеш-накопичувачі USB для швидкого резервного копіювання; 1 універсальний зарядний пристрій для використання в автомобілі; адаптер для електророзеток» [38]. У базовому переліку необхідних речей, наведеному у науковій роботі М. Нетреби, є також «додаткові батареї та акумулятори для техніки, альтернативну копію даних (приховані флешки, жорсткий диск)» [37]. Але і цей перелік не є вичерпним. Наприклад, крім згаданих речей, у рекомендаціях щодо складу рюкзака в посібнику І. Земляної «Журналіст і (НЕ)Безпека» вказані «комплекти одягу, спальний мішок, предмети особистої гігієни» [36], також журналісту слід брати з собою «комплект спідньої білизни, шкарпетки, маленький флісовий рушник, теплий одяг, декілька енергетичних батончиків для швидкого перекусу, воду, документи» [36]. Крім того, у небезпечному відрядженні стануть у нагоді «запас ліків, які ви постійно приймаєте (мінімум на 3 дні), індивідуальна аптечка» [36]. Згідно переліку необхідних та важливих речей, розробленому Об'єднаним командуванням «Міжнародних сил сприяння безпеці», журналіст, якого відряджають у зону бойових дій має підготувати «захисний бронежилет та шолом, захист для очей (захисні окуляри або окуляри з безпечного скла), спальний мішок, рюкзак» [36]. Важливим нюансом є те, що у відрядженні «може знадобитися очищення води, тому візьміть йодні таблетки» [36]. Обов'язкові пункти у переліку стосуються

одягу та взуття, експерти радять «вдягатися за системою багатошаровості» [36] і обирати «водонепроникне зручне взуття, що має бути зручним та зносостійким за всіх умов» [36].

Всі необхідні речі слід скласти у два рюкзаки: великий та малий. У якості першого найкраще брати «рюкзак типу тактичного або баулу, чорного кольору, або інших темних кольорів (не камуфльований), що не привертають уваги» [36]. Для зручності варто обрати рюкзак «з великою кількістю малих кишень та, по можливості, із кріпленнями з боків на які можна зручно закріпити великі предмети» [36]. Для таких цілей не підійдуть туристичні рюкзаки, експерти зауважують, що «вони мають світловідображаючі елементи та, зазвичай, дуже яскравого кольору, що цілком виправдано в туристичному поході, але може завдати проблем журналісту в зоні підвищеного ризику» [36].

Окремо слід зупинитися на найнеобхідніших речах з базового набору журналіста. Це захисне спорядження та аптечка. Протягом всього відрядження журналіст має постійно носити засоби індивідуального захисту, оскільки «кевларовий шолом та бронежилет є обов'язковими для журналіста, що працює в «гарячих точках»» [36]. Засоби захисту продаються у багатьох постачальників у спецмагазинах, в інтернеті, але у разі потреби журналіст може отримати їх безкоштовно, надіславши запит в одну з організацій, які займаються забезпеченням медійників для роботи в зоні бойових дій в Україні. Як варіант, подати заявку на обладнання в Інституті масової інформації через спеціальну Гугл Форму [39] або заповнити форму на запит в Національній спілці журналістів України [40].

Щодо рівня захисту та ваги бронежилета висуваються різні вимоги. Але для перебування на фронті більшість фахівців рекомендують мати «бронежилет не менше 4 рівня захисту адже він надійно захищатиме від уламків та куль» [36]. Найвищий рівень захисту брати не радять, оскільки такі бронежилети «досить важкі та призначені для зупинки бронебійних патронів, що не часто зустрічається» [36].

На екіпіруванні журналіста «обов'язково потрібно мати розпізнавальний

знак (підпис «Журналіст», «Преса», «Телебачення» тощо)» [37]. Про необхідність розпізнавальних позначок згадується майже в кожній рекомендації, посібнику, на підготовчих курсах. На практиці ці емблеми допомагають виокремити журналістів серед військових і можуть зберегти життя. Але є і винятки, коли наявність спеціального маркування може загрожувати життю або здоров'ю журналіста. У науковій роботі М. Нетреби зазначено, що разом із застосуванням спеціального маркування «виникає ризик викликати агресію з боку військових» [37].

Другий найважливіший предмет для тих, хто працює в зоні бойових дій – тактична аптечка з усім необхідним для надання першої медичної допомоги. Стосовно її складу існують різні думки, але журналістам все ж варто дотримуватись того списку, що відповідає стандартам НАТО. Згідно з цими стандартами в аптечці мають бути «турнікет CAT або SOFT», необхідний для зупинення кровотечі; «гемостатик у вигляді бинта (засіб для зупинення кровотечі у вигляді бинта) QuikClot Combat Gauze Z-Folded, Celox Gauze» – його використовують з метою тампонування відкритих ран; «бандаж ізраїльський розмір 4* або 6*, назофарингіальна трубка вашого розміру, лубрикант для легкого та безболісного введення трубки» [41]. Також до цього списку включені «оклюзійна пов'язка HALO», що використовується при пораненнях грудної клітини, «декомпресійна голка для розв'язання проблеми напруженого пневмотораксу» [41]. Крім того, до рекомендованого складу аптечки входить «протиопікова гідрогелева пов'язка, одноразові медичні рукавички – чотири штуки, тактичні ножиці» [41]. В аптечку варто покласти і такі розхідники як «пластир гіпоалергенний на нетканій основі, спиртові серветки» [41]. Серед останніх пунктів списку, складеного за рекомендаціями НАТО – «перманентний чорний маркер для нанесення записів про час накладання турнікета, введення препаратів», а також «термоковдра – компактна і дуже необхідна в разі охолодження» [41]. Підсумок для аптечки потрібно обирати такий, «щоб був зручний і не пропускав води. Що більше кріплень усередині, то краще все впорядкувати» [41]. Додатково до аптечки

журналісту слід покласти індивідуальні препарати, якщо він регулярно використовує їх у повсякденному житті, наприклад «ліки, які ви постійно приймаєте, знеболювальні, протидіарейні, широкого спектра дії антибіотики, антиалергічні засоби» [41]. Рекомендований склад індивідуальної аптечки журналіста для роботи в зоні бойових дій проілюстрований в додатку 1 [42].

Крім вказаних складових зі стандартизованого списку, складеного за вказівками НАТО, у посібнику з безпеки від UNESCO та RSF в перелік компонентів аптечки входять «антисептик для дезінфекції ран, наклейки на порізи, стерильні серветки, мікропористі пластирі, компресійний та еластичний бинти, гель від опіків, миттєві холодні компреси» [38]. Також у даному списку вказані «захисний респіратор, захисні вінілові рукавички, сольовий розчин (для промивання очей, носа), англійські булавки, пінцет для видалення кліщів, пакет для сміття» [38].

Варто зазначити, що просто зібрати аптечку та взяти її з собою недостатньо. Журналісту вкрай необхідно вміти нею користуватися, надавати допомогу постраждалим, як мінімум, зупинити кровотечу й доставити пораненого до лікарні. Для цього бажано пройти спеціальні курси з тактичної медицини. Зараз в Україні проводиться досить багато подібних навчань, переважна більшість із них безкоштовні. Наприклад, курси тактичної медицини у Києві на базі Міжнародного Європейського Університету, за підтримки польських партнерів [43] або навчання від Ukrainian Paramedic Group [44].

Під час роботи у зоні збройного конфлікту журналісту заборонено вчиняти будь-які дії, несумісні зі статусом цивільної особи. В іншому випадку представник медіа може стати воєнною мішенню, а також втратить право на захист відповідно до міжнародно-гуманітарних норм. У матеріалі ІМІ з посиланням на Рекомендації «Репортерів без кордону» та Комітету із захисту журналістів чітко вказано: «Медійники не мають брати до рук зброю. Сюди належать гільзи, набої, кулі тощо» [45]. Заборони діють і стосовно одягу: «Журналістам не можна одягати військовий одяг. Так само не варто позначати

себе будь-якими символами, які можуть ідентифікувати журналіста як сторону конфлікту» [45].

Окремо слід зупинитися на головному ризику під час роботи у гарячих точках, це небезпека від обстрілів та вибухів. У Рекомендаціях Комітету із захисту журналістів наголошується на необхідності належної фізичної та емоційної підготовки до відряджень у зону збройного конфлікту. Крім того, у документі рекомендовано проходити спеціальні курси з безпеки з відпрацюванням навичок у польових умовах чи на полігоні. Зазначається, що за кордоном такі навчання проводяться приватними компаніями з 1990-х років за участі колишніх британських та американських військових [46]. Якщо можливість пройти подібні курси відсутня, потрібно, як мінімум, ознайомитися з правилами поведінки під час обстрілів, поданими у посібниках. Розглянемо основні нюанси детальніше.

У зоні бойових дій нерідко виникають ситуації, коли журналісти потрапляють під обстріл. На такий випадок у практичних посібниках визначається схожий план дій: «Якщо ви потрапили під обстріл: падайте на землю, сховайтеся в ямі, за товстою стіною чи за транспортним засобом (пам'ятайте, що лише моторний відсік і колеса та мости можуть ефективно захистити вас від куль)» [38]. В іншому джерелі нагадується про необхідність захисту від контузії: «Падайте на землю та прикрийте голову руками. Закрийте долонями вуха та привідкрийте рот – це врятує від контузії» [36].

Також існують певні правила стосовно того, як залишати укриття: «Залишайте укриття швидкими короткими «кидками» (з одного укриття до другого – приблизно 10-метровими перебіжками). Якщо перетинаєте відкриту місцевість, біжіть низько зігнувшись, зигзагами. Якщо стрілянина інтенсивна, залишайтеся в укритті до затишшя або удайте, що мертві» [38].

Ненадійними укриттями під час обстрілу вважаються «Під'їзди будь-яких будинків, навіть невеличкі добудови. Від багатоповерхових/багатоквартирних будинків узагалі слід триматися подалі. Безпечна відстань 30-50 метрів» [36]. Не менш небезпечно ховатися і в звичайних підвалах будинків: «Вони зовсім

не пристосовані для укриття під час обстрілів (йдеться про слабе перекриття, відсутність запасних виходів, вентиляції тощо). Є небезпека опинитися під завалами» [36]. Більш надійними місцями для переховування є «бомбосховища – вони мають бути спеціально обладнаними, але це якщо пощастить. Від звичайних підвалів вони відрізняються тим, що мають товсті надійні перекриття над головою, систему вентиляції та два (або більше) виходи на поверхню» [36]. Також можна переховуватися «у підземному переході; у будь-якій канаві, траншеї чи ямі; у широкій трубі водовідводу попід дорогою» [36]. Відносно безпечно буде і «у дуже глибокому підвалі під капітальними будинками старої забудови; у підземному овочесховищі, силосній ямі тощо; в оглядовій ямі для авто чи СТО; у ямах-воронках, що лишилися від попередніх обстрілів» [36].

Проблемою для журналістів у будь-якій зоні бойових дій можуть стати міни. «Деякі лежать на землі, закопані близько до поверхні або засипані камінням. Інші закріплюють на деревах, розміщують на узбіччі дороги, прикріпивши до дроту, або занурюють у воду» [38]. Тому у місцях можливих мінувань необхідно притримуватись базових правил виживання: «Ніколи не звертайте з «протоптаних» доріг або стежок, навіть щоб сходити в туалет. Не пересувайтеся вночі: ви маєте бачити, куди йдете» [38]. Слід звертати увагу на навколишні деталі, оскільки небезпечною може бути будь-яка річ: «невідомий згорток, пивна банка, пачка сигарет, іграшка, пляшка, чужа сумка, пакет або коробка, натягнутий дріт, мотузка...» [36]. Також потрібно уникати невідомих доріг або доріг, якими ніхто не користується: «Якщо ви знайшли міну-пастку або просто міну, ви повинні негайно покинути небезпечну територію своїми слідами або слідами, залишеними автомобілем» [38].

Враховуючи вищенаведену інформацію, взятую із загальних рекомендацій щодо безпеки, розроблених іноземними та українськими спеціалістами, можна визначити наступні базові правила підготовки до відрядження і поведіння у зоні бойових дій, які має знати журналіст:

- приділити достатньо уваги підготовці: зібрати всі необхідні речі у

тактичні рюкзаки непримітного кольору, придбати чи орендувати спорядження, сформувати аптечку для надання першої допомоги та з особистими ліками, підготувати пакет документів, оформити страхування, пройти курси з тактичної медицини та за можливості інші практичні навчання (з безпеки під час обстрілів, мінної безпеки і так далі);

- розмістити на бронежилеті та шоломі спеціальні розпізнавальні позначки з написом «Преса»;

- дізнатися більше деталей про місце, куди збираєтеся їхати, визначити можливі точки для зупинок;

- розробити детальний план з урахуванням різних потенційних ризиків;

- пересуватися у зоні бойових дій тільки за заздалегідь визначеними та узгодженими з військовим командуванням маршрутами, бажано в денний час;

- не відхилятися від схвалених маршрутів, не заїжджати на узбіччя, не заходити самотійно у покинуті приміщення, завжди чітко виконувати вимоги військових;

- почувши свист снаряду, миттєво впасти на землю, прикрити голову руками і привідкрити рот;

- не намагатися вести зйомку під час обстрілу, одразу знаходити більш менш надійне укриття, хоча б невеликий виступ чи заглиблення в землі;

- не ховатися під стінами багатоповерхових будинків, у під'їздах, біля легкозаймистих предметів, споруд, що можуть обвалитися при влучанні;

- виходячи з укриття, дивитися під ноги, не піднімати і не рухати жодних предметів, при виявленні підозрілих предметів позначити місце і повідомити про це в МНС;

- швидко покинути небезпечне місце після того, як зібрали матеріал.

Загалом кожне журналістське відрядження у зону бойових дій є суто індивідуальним, тому сформувати загальні правила, які б підійшли для всіх, важко. Але дотримання навіть мінімальних стандартних рекомендацій може врятувати життя, а, отже, варто готуватися до небезпечного відрядження з усією серйозністю та відповідальністю.

Висновки до Розділу 2

Журналісти, які їздять у відрядження в зону бойових дій задля висвітлення перебігу воєнного конфлікту, мають певний захист, регламентований спеціальними правовими актами і загальними нормами міжнародного гуманітарного права. Згідно Женевських конвенцій вони вважаються цивільними особами і мають право на такий же захист, як і цивільні. Будь-який напад, який призводить до поранень або смерті представника ЗМІ в зоні збройного конфлікту вважається порушенням Женевських конвенцій і є військовим злочином. Проте, не дивлячись на небезпеки і високі ризики під час роботи, акредитованим і незалежним воєнним кореспондентам не надається особливий статус і гідний захист зі сторони міжнародного права, в якому, на жаль, не враховуються сучасні реалії. Проблема прирівнювання до звичайних цивільних осіб і тема надання журналістам окремого від цивільних статусу вже розглядалася на міжнародній арені, але поки що це питання досі не вирішено.

В Україні права та обов'язки журналістів, які працюють у зоні воєнного конфлікту, закріплені законодавчо на національному рівні. Українське законодавство надає медійникам доволі широкі права щодо збору і поширення інформації, в той же час в ньому не передбачена достатньо серйозна відповідальність у разі порушення цих прав. Згідно певних законодавчих норм представники ЗМІ можуть розраховувати на допомогу Збройних Сил та редакцій, які їх відряджають, але все ж таки мають більше покладатися на себе і свої знання, дбати про власну безпеку особисто. Зокрема, для цього потрібно не тільки знати свої права і обов'язки, а й готуватися до небезпечних відряджень: ознайомлюватися з необхідною інформацією, поданою у спеціалізованій літературі, практичних посібниках, довідниках, проходити спеціальні підготовчі курси.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ

Перш ніж їхати в будь-яке небезпечне відрядження безпосередньо в зону бойових дій або близько до неї, журналіст повинен ретельно підготуватися. Підготовка має бути навіть в умовах обмеженого часу, оскільки від неї можуть залежати життя та здоров'я, фізична та моральна безпека. В ідеалі слід отримати всі необхідні знання, відпрацювати деякі навички на практиці, знайти або придбати спорядження, проаналізувати і оцінити існуючі ризики.

3.1. Ризики і небезпеки, з якими стикаються медійники в Україні

Журналістам, які висвітлюють російсько-українську війну, що триває ще з 2014 року, загрожує безліч ризиків. З початку повномасштабного вторгнення в Україну ситуація ще більш загострилась. Працюючи на передовій, у прифронтових містах та селах, на деокупованих територіях, медійники потрапляють під ракетні, мінометні та артилерійські обстріли, що призводять до смертей, поранень або каліцтв, їх переслідують, викрадають, захоплюють у полон, катують, страчують. Офіси редакцій і видань потрапляють під прицільні обстріли, піддаються кібератакам з боку російських хакерів. Кількість скоєних проти журналістів злочинів, які й досі залишаються непокараними, вражає.

3.1.1. Випадки загибелі медійників

Основною небезпекою для тих, хто висвітлює воєнний конфлікт і працює в зоні бойових дій, є безпосередня загроза життю. За різними даними за час повномасштабного вторгнення в Україну загинуло близько 70 журналістів.

За даними Інституту масової інформації (ІМІ) – організації, яка моніторить і фіксує скоєні росіянами воєнні злочини проти медійників – з 24 лютого 2022 року по 27 листопада 2023 року в Україні загинуло 70 журналістів. 10 з них загинули під час виконання професійних обов'язків,

інші стали жертвами російських обстрілів чи катувань або загинули як учасники бойових дій [47]. Згідно з даними Комітету з питань захисту журналістів (CPJ) протягом 2022 і 2023 років в Україні вбито 17 представників ЗМІ [48]. Напевно, інформація у наведених джерелах різниться у зв'язку з тим, що у статистиці ІМІ враховуються ті медійники, які загинули, захищаючи Україну в лавах ЗСУ, як військовослужбовці.

Дані НСЖУ також дещо відрізняються. Згідно їх інформації станом на 5 листопада 2023 року в результаті російської агресії загинули не менш як 74 медійники. З них 16 було вбито під час виконання професійних обов'язків, 9 стали цивільними жертвами і 49 журналістів, які вступили до Сил оборони України [49]. Розбіжності в інформації можуть бути пов'язані і з тим, що по багатьом випадкам досі немає офіційних висновків слідства, тому складно стверджувати напевно став журналіст цивільною жертвою чи загинув, виконуючи в цей момент професійний обов'язок.

Оскільки мета даного дослідження – описати основні складові безпеки та визначити ризики для журналістів під час висвітлення подій у зоні бойових дій, слід звернути увагу на причини їх загибелі при виконанні професійних обов'язків. Також варто враховувати і той факт, що в Україні траплялись випадки, коли російські війська навмисно вбивали і катували саме медійників, за їх професійну діяльність.

Українського продюсера Богдана Бітика застрелили 26 квітня 2023 року на Антонівському мосту поблизу Херсону. Він працював з італійською газетою La Repubblica разом із італійським кореспондентом Коррадою Зуніно, який був поранений в плече під час нападу. La Repubblica повідомила, що на журналістів напали, «швидше за все, російські снайпери» [50].

Незалежний фотожурналіст і документаліст Ігор Гуденко загинув 26 лютого 2022 року у Харкові. Зв'язок з журналістом був втрачений після того, як він взяв камеру та поїхав на велосипеді, щоб зняти ситуацію біля лінії фронту. Його тіло знайшли на вулиці Наталії Ужвій, що на Північній Салтівці [51]. Цей район з початку повномасштабного вторгнення регулярно

обстрілювався з РСЗВ «Град» та «Ураган» [52].

Українського позаштатного фотожурналіста і режисера-документаліста Макса Левіна знайшли мертвим 1 квітня 2022 року на території села Гута-Межигірська на Київщині, де він фіксував наслідки російської агресії [53]. Як повідомила Вишгородська окружна прокуратура, «за попередньою інформацією беззбройного Максима Левіна військовослужбовці збройних сил РФ вбили двома пострілами зі стрілецької зброї» [54]. Під час акції солідарності НСЖУ його колишня дружина Інна Варениця наголосила: «Російські війська вбивають журналістів артилерійськими ударами... Можуть вбити захопленого в полон, як це сталося з Максом... Жодного покарання за ці злочини немає. Тому російські військові й далі коять такі злочини... Журналісти не мають бути переслідуваними за свою професію!» [55].

Кореспондентка латвійського видання The Insider Оксана Бауліна загинула 23 березня 2022 року в результаті мінометного обстрілу Києва. В цей час журналістка знімала руйнування у Подільському районі міста [56].

Українська продюсерка Олександра Кувшинова загинула в селі Горенка під Києвом 14 березня 2022 року, виконуючи редакційне завдання американської телерадіокомпанії Fox News. Транспортний засіб, де вона знаходилась з командою, «був уражений зустрічним вогнем». Журналістка і ще один її колега загинули на місці, інший кореспондент отримав поранення [57].

Відеооператора телекомпанії «Дитинець» Романа Нежиборця вбили в селі Ягідне Чернігівської області у березні 2022 року. Його знайшли з вогнепальними пораненнями колін і зав'язаними руками [58]. Телеканал «Дитинець» заявив, що їх співробітник загинув «від рук окупанта» [58]. До того, як Нежиборця знайшли мертвим, мати журналіста повідомляла, що він намагався приховати сліди своєї роботи в телекомпанії і трохи згодом його спіймали [59].

Письменника і журналіста Євгенія Баля вбили у селі Мангуш Маріупольського району 2 квітня 2022 року після трьох днів жорстокого

побиття російськими військами [60]. Колега письменника Павло Куш повідомив про те, що росіяни вірвалися до його будинку: «Під час потворного «шмону» відшукали фото морського офіцера з українськими морпіхами, членський квиток Національної спілки письменників України та інші «докази фашизму»» [61].

Оператор Євгеній Сакун, який працював на українському телеканалі LIVE, загинув під час обстрілу російськими військами телевізійної вежі у Києві 1 березня 2022 року. На момент нападу він висвітлював російське вторгнення в Україну [62].

Журналіст-фрилансер Зореслав Замойський був знайдений мертвим з безліччю порізів і шрамів у Бучі у квітні 2022 року. У заяві НСЖУ йшлося про те, що тіло мало «ознаки насильницької смерті» [63]. Відомо, що Замойський документував все, що відбувалося з 24 лютого 2022 року і називав це «хроніками війни». Багато інформації публікував на своїй сторінці у Фейсбук [64]. Колега Замойського припускає, що «рашисти позбавили його життя, бо очевидно знайшли на смартфоні жахливі свідчення війни на фото» [65].

Українська письменниця Вікторія Амеліна, яка документувала воєнні злочини Росії, отримала несумісне з життям поранення, потрапивши під ракетний обстріл піцерії Rіa Pіzza у Краматорську 27 червня 2023 року. Вона перебувала на Донеччині разом з делегацією колумбійських журналістів і письменників. Іноземні колеги Вікторії відбулися легкими пораненнями [66].

Фотограф Володимир Миронюк, який знімав фоторепортажі на передових українських позиціях, загинув 25 вересня 2023 року «з фотоапаратом в руках» під Курдюмівкою на Донеччині. Він потрапив під «ураганний обстріл» [67].

Серед жертв російської агресії були й іноземні журналісти. Французький репортер Арман Солдін з Agence France-Presse загинув 9 травня 2023 року у Часовому Яру, потрапивши під обстріл РСЗВ «Град» [68]. Литовський режисер-документаліст Мантас Кведаравічус був убитий у Маріуполі у березні-квітні 2022 року, за словами його друзів, колег, а також згідно з

офіційною заявою Міністерства оборони України «з камерою в руках» [69]. Французько-ірландський журналіст і фотокореспондент П'єр Закжевський, який виконував завдання для Fox News, загинув 14 березня 2022 року у селі Горенка під Києвом. Транспортний засіб, у якому знаходився Закжевський разом з іншими журналістами каналу, був «уражений вогнем» [70]. Французький журналіст Фредерік Леклерк-Імгоф, оператор французької приватної телекомпанії BFMTV загинув по дорозі до Лисичанську 30 травня 2022 року. Транспортний засіб, броньовану 33-тонну вантажівку, в якій знаходився Леклерк з іншим французьким репортером і українським продюсером, обстріляли російські війська. Журналісти знімали репортаж про гуманітарну евакуацію в Луганській області [71]. Американський режисер-документаліст Брент Рено був застрелений 13 березня 2022 року в Ірпіні. У заяві американського інформаційного журналу Time йдеться, що Рено працював над проектом, присвяченим біженцям у регіоні, для Time Studios. За словами очевидців Рено разом з іншим американським журналістом проходили український блокпост, коли його застрелили у шию, а іншого – поранили [72]. Начальник поліції Київської області Андрій Небитов опублікував у Facebook повідомлення про те, що вогонь по журналістам відкрили російські окупаційні війська [73].

Наразі офіційне розслідування вбивств медійників триває. Але навіть зараз НСЖУ стверджує, що «частину журналістів, які виконували свої професійні обов'язки, розстріляли навмисне» [74] всупереч всім міжнародно-правовим нормам, у тому числі Женевським конвенціям.

3.1.2. Випадки зникнення, викрадення, потрапляння в полон

Журналісти під час повномасштабного вторгнення в Україну нерідко потрапляють у російський полон, зникають безвісти. Зокрема, голова НСЖУ Сергій Томіленко, повідомляв, що «російські окупанти утримують у полоні адміністратора українських телеграм-каналів «РІА-Мелітополь» і «Мелітополь – це Україна» Георгія Левченка» [75]. Українська журналістка-фрілансерка Вікторія Рощина з Бердянську зникла безвісти на окупованій

території, коли вела репортаж. Її місцезнаходження з 3 серпня 2023 року залишається невідомим. За словами офіційних представників НСЖУ «Служба безпеки України підтверджує, що Вікторія захоплена Росією» [76]. Також, згідно з даними НСЖУ, під час повномасштабного вторгнення «викрали й тримали в неволі журналістку з Каховки Жанну Кисельову, журналіста з Нової Каховки Олександра Гунька, телевізійника з Херсона Олексія Воронцова, журналісток з Луганщини Марину Животкову й Вікторію Кайдаш, журналістку з Волновахи Лідію Тараш» [74]. Також, за даними правозахисників, з березня 2022 року в полоні залишаються журналіст інформагенції УНІАН Дмитро Хиліук [78], журналіст з Нової Каховки Сергій Цигипа [79], журналістка з Криму Ірина Данилович [80], журналістка з Мелітополя Ірина Левченко [81]. У більшості випадків медійників викрадають на окупованих територіях, оскільки вважають їх загрозою окупаційному режиму.

3.1.3. Потрапляння під обстріл

Під час роботи у зоні бойових дій та на прифронтових територіях журналісти часто потрапляють під обстріли, результатом яких стає поранення або пошкодження майна. Так, у жовтні 2023 року у Харкові під обстріл потрапила знімальна група португальського телеканалу RTP, в результаті якого було сильно пошкоджено їх авто [82]. У вересні 2023 року росіяни атакували безпілотником знімальну групу шведського телеканалу TV4 у Запорізькій області. Дрон влучив в їх авто, коли вони вийшли, щоб почати зйомку. Журналісти травм не зазнали, однак поранення отримав місцевий продюсер і поліцейські з супроводу [83]. У серпні 2023 року під ракетний обстріл на Донеччині потрапила знімальна група Радіо Свобода, внаслідок чого була пошкоджена автівка медійників [84]. У липні 2023 року внаслідок атаки безпілотника у Бахмуті численні осколкові поранення отримав журналіст французької інформаційної агенції AFP [85]. Також під час обстрілу російськими касетними боєприпасами Дружківки на Донеччині був поранений оператор медіакомпанії Deutsche Welle (DW) [86].

3.1.4. Навмисні атаки на медійників

Випадків потрапляння журналістів під обстріл в Україні чимало. До того ж, є достатньо приводів стверджувати, що багато з цих атак є навмисними. На тематичній зустрічі «Розстріляна свобода слова. Журналісти – цілі російського воєнного наступу» 1 листопада 2023 року голова НСЖУ Сергій Томіленко наголошував на тому факті, що українські журналісти є прицільними мішенями російських обстрілів і атак: «Є численні свідчення про цілеспрямований обстріл автомобілів, маркованих написом «Преса», навмисні вбивства журналістів, які працюють поблизу лінії фронту, обстріли редакцій видань, арешти, викрадення, катування, засудження до тривалих строків ув'язнення працівників ЗМІ й громадянських журналістів, позбавлення медійників можливості вести професійну діяльність на тимчасово окупованих територіях» [74]. Крім того, були зафіксовані випадки свідомих нападів і атак на журналістів. У березні 2022 року «на Миколаївщині російські військовики обстріляли автомобіль швейцарського журналіста Гійома Бріке. Коли марковане написами «Преса» авто зупинилося, до пораненого журналіста підійшли російські військовики й пограбували його» [87]. Ще один випадок трапився в Антонівці на Херсонщині у грудні 2022 року. Під російський обстріл потрапили італійські журналісти Клаудіо Локателлі та Нікколо Челесті, які готували репортажі про перебіг конфлікту на Херсонщині. За їх словами автівку з написом «Преса» обстріляли «навмисно». Локателлі розповів, що снаряд «пошкодив авто, ми не могли вибратися з машини, поки нарешті нам не вдалося виїхати звідти, я втратив трохи крові, але поранення легке» [88]. У вересні російські військові скоїли напад на знімальну групу ICTV у Чернігівській області, скинувши вибухівку в той час, коли журналісти знімали наслідки обстрілу [87].

На думку воєнного кореспондента, журналіста «Апостроф TV» Михайла Шаркова головною причиною того, чому медійники є мішенню для російських військових, є те, що «ми показуємо події такими, якими вони насправді є, а не такими, якими їх хотіли б бачити росіяни» [87].

3.1.5. Додаткові ризики, пов'язані з впливом травми

Журналісти на війні також стикаються з ризиком отримання психологічної травми внаслідок травматичного стресу. «Психологічних травм можуть зазнавати журналісти, що працюють у небезпечних зонах і переймаються тим, що переживають люди, про яких репортери розповідають: тяжкі втрати близьких, насильство тощо» [38]. Крім того, слід враховувати і той факт, що під час роботи над висвітленням воєнного конфлікту журналіст і сам може неодноразово бачити смерть або стати жертвою нападу. Іноді для отримання психологічної травми достатньо навіть перегляду зображень, які мають елементи насильства або повідомлень про серйозну шкоду, завдану близьким. «Нерозпізнаний травматичний стрес може поставити під загрозу безпеку та здоров'я журналіста, його професійну самооцінку, а то й усю його кар'єру» [89].

З травматичним стресом мають справу майже всі журналісти, які працюють у небезпечних місцях. Так, про наслідки для ментального здоров'я і про те, що під час війни важко підтримувати емоційну стабільність, розповідали такі воєнні кореспонденти як Андрій Цаплієнко [90], Ірина Сампан [91], Олександра Єфименко [92].

Слід також зазначити, що психічне здоров'я медійників дуже сильно страждає, якщо вони потрапляють у російський полон. На спеціальному тренінгу НСЖУ, що мав назву «Психологічна безпека журналістів, які висвітлюють війну в Україні», військовий психолог та тренер з виживання у ворожому середовищі, старший лейтенант ЗСУ Олена Сек зазначила, що у полоні росіяни трактують журналістів «як пропагандистів, тому до них відповідне ставлення, використовують їх в своїх цілях» [93]. За словами фахівчині журналісти у полоні не просто ризикують втратити ментальне здоров'я, а знаходяться на грані виживання, оскільки «обставини перебування в полоні стають надзвичайно складними, тому що там психологічний тиск і балансування на межі експлуатації, виживання і дійсно самозбереження» [93]. Щоб допомогти медійникам та військовослужбовцям зберігати особистість в

умовах фізичного і психологічного тиску, Олена Сек проводить курси про виживання в ворожому середовищі [93].

Висновки до підрозділу 3.1.

Під час повномасштабного вторгнення, яке триває з 24 лютого 2022 року, журналістам в Україні часто доводиться ризикувати, їм загрожує багато небезпек як у зоні бойових дій, так і у відносно мирних містах та селах. Окрім цивільних жертв і тих, хто поліг безпосередньо на полі бою, ставши на захист України у лавах ЗСУ, є й чимало загиблих саме під час виконання професійних журналістських обов'язків. Найчастіше причиною смертей та поранень українських та іноземних медійників, які працювали на передовій або поблизу лінії зіткнення, ставали:

- артилерійські обстріли;
- мінометні обстріли;
- ракетні атаки;
- атаки ворожими дронами;
- обстріли з боку ворожих снайперів;
- навмисні вбивства: побиття, розстріли тощо.

Дивлячись на статистику та дані з різних авторитетних джерел, можемо зробити висновок, що головна проблема для журналістів в Україні зараз – безпосередня загроза життю. Також не слід недооцінювати психологічний фактор, оскільки робота воєнкора зазвичай є надзвичайно токсичною і травматичною. Журналісти, які їздять на фронт і висвітлюють воєнний конфлікт, отримують психологічні травми внаслідок побачених на власні очі руїн і смертей, почутих історій від очевидців і тих, хто пережив окупацію. Особливо серйозних травмувань психіки можуть зазнавати медійники, які потрапляють у російський полон. Для того, щоб знизити ризики щодо втрати особистості у полоні, навіть існують спеціальні курси з виживання. У додатку 2 наведені сім основних ризиків для журналістів, які висвітлюють воєнний конфлікт:

3.2. Практичні поради стосовно підготовки до небезпечних відряджень із досвіду українських журналістів

Події, які відбуваються на передовій в Україні, висвітлюють багато українських та іноземних журналістів. Деякі з них працювали воєнкорами ще до 2022 року, інші – перейшли у воєнну журналістику після того, як розпочалося повномасштабне вторгнення. Щоб убезпечити себе від описаних вище потенційних ризиків та небезпек, зазвичай журналісти заздалегідь готуються до відряджень у зону бойових дій. З метою виділення корисних порад з практики та важливих нюансів щодо безпеки слід проаналізувати досвід журналістів, яким вже доводилося працювати в гарячих точках.

3.2.1. Ірина Сампан

Ірина Сампан – військова кореспондентка, яка висвітлює події російсько-української війни з 2015 року, професійна радіоведуча, колишня головна редакторка військового радіо «Армія.FM», наразі готує матеріали для

YouTube-каналу «Бутусов Плюс» [94]. Репортерка знімала репортажі на передовій під час повномасштабного вторгнення з червня 2022 року, неодноразово потрапляла під обстріли, про що розповідала у подкасті незалежного жіночого журналу DIVOCHE.MEDIA [91]. У бесіді з головною редакторкою журналу Сампан торкалася теми ментального здоров'я і психологічного стану медійниць, які працюють в гарячих точках: «Важливо відслідковувати свій внутрішній стан і бути чесним з самим собою. Якщо ти радієш обстрілу, то це не окей. Я постійно працюю з психотерапевткою» [91]. Також Ірина регулярно проходить тренінги з першої домедичної допомоги, про що розповідала в своєму Інстаграмі: «Ці знання дійсно підвищують шанс, що ви збережете своє життя та життя людей, які поруч з вами. Тож раджу пройти хоч один такий тренінг, їх зараз безліч. З цими вміннями ти більш озброєний, ти знаєш, що треба робити до приїзду швидкої» [95]. Судячи з фото на сторінці в Інстаграм і Фейсбук Ірина Сампан працює в спорядженні: під час роботи у небезпечних зонах на ній одягнуті бронежилет і шолом (див. Додаток 3).

3.2.2. Андрій Цаплієнко

Андрій Цаплієнко – один з найвідоміших військових кореспондентів, заслужений журналіст України, ведучий та сценарист, автор п'яти книжок, висвітлює воєнні конфлікти з 90-х років. Працював в Іраку, Афганістані, Колумбії, Палестині, Ліберії, на передовій в Україні працює ще з 2014 року, готуючи сюжети для телеканалу 1+1 [96]. У 2022 році Андрія Цаплієнка нагородили почесною премією Альбера Лондреса, яка вважається французьким аналогом Пулітцерівської премії [97].

В інтерв'ю для Детектор Медіа Цаплієнко поділився багатьма нюансами щодо безпеки журналістів, які висвітлюють воєнний конфлікт. Насамперед, він наголошує на необхідності пройти навчання з тактичної медицини: «Для роботи у воєнний час треба пройти базову медично-тактичну підготовку, щоб розуміти, як діяти у випадку небезпеки для здоров'я чи поранення» [98]. Журналіст впевнений, що навички з надання першої домедичної допомоги

потрібно регулярно відпрацьовувати на практичних навчаннях: «Обов'язково треба освіжити свої знання з тактичної медицини. Це навички, які потрібно постійно освіжати» [99]. Також Цаплієнко нагадує про аптечку і належне екіпірування: «Радив би завжди носити з собою аптечку, не знімати її з себе. І працювати у бронежилеті і касці. Прилетіти може будь-де і в будь-який момент» [98]. Журналіст розповідає: «Ми формуємо аптечку перед кожним виїздом. Мінімальний обов'язковий медичний набір це: джгут-турнікет, який можна накладати однією рукою, бандаж, протишоковий/знеболювальний засіб, шприц-тюбик, гемостатик (Celox, QuikClot)» [100]. Екіпірування є не менш важливим: на всіх фото з репортажів, де є Цаплієнко, він знаходиться у касці і бронежилеті. Відповідні фото бачимо, як у стрічці новин з сюжетами воєнкора на сайті 1+1, так і на його сторінці у Фейсбук [101].

Протягом багатьох років роботи у зоні бойових дій журналіст виокремив для себе основне правило, яким радить керуватися усім воєнкорам: «Головне — обов'язково залишитися живим. Тому що ні сюжет, ні стаття абсолютно не варті того, що з журналістом щось трапиться. Нічого страшного не буде, навіть якщо ви під час обстрілу не знімете жодного кадру» [98]. Перед будь-якою поїздкою на фронт воєнкор рекомендує проходити спеціальне навчання з безпеки або вивчити правила самостійно за допомогою спеціально розроблених посібників. «Приїхавши на місце, треба в першу чергу вивчити його і дізнатись, де ховатись у разі небезпеки. У ворожому середовищі журналіст має працювати якомога швидше, щоб провести там якомога менше часу» [100].

Крім того, Цаплієнко зазначає, що журналісти, які працюють у зоні бойових дій, повинні тісно комунікувати з військовими, оскільки це допоможе зберегти життя і здоров'я: «Я би порадив бути в контакті з військовими під час роботи. Військові знають ситуацію краще, обов'язково консультуватися з ними. Звідки стріляють, де перебуває противник, які небезпечні місця, які точки обстрілу, де заміновані позиції» [98]. Воєнкор вважає, що це питання виживання для журналістів, бо супроводжуючий може ввести медійника у

курс справи ще до того, як той потрапить у незнайому місцевість. Задля власної безпеки журналіст має завжди дотримуватися правила «дослуховуватись порад командирів підрозділів, які знаходяться на місці. Якщо командир каже падаємо – падаємо, якщо не знімаємо – не знімаємо, якщо тікаємо – то тікаємо» [99].

Ще одна порада, яку досвідчений воєнкор дав на Літній школі журналістики газети «День» у 2022 році, стосується швидкості роботи і переміщення на передовій: «Знімайте швидко і переміщуйтесь. Не залишайтеся на одній точці на довгий час. Війна стає мобільною» [99]. У березні 2022 року Цаплієнко отримав поранення у селі Анісів під Черніговом [102]. Спираючись на цей випадок, журналіст наголошує на тому, що у кореспондентів на передовій дуже мало часу на ухвалення рішень: «Ситуація коли мене поранило, розвивалась за лічені хвилини. Нас військовий попередив, що є російський дрон...і буквально через кілька хвилин почало прилітати» [99]. Отже, на передовій потрібно швидко переміщуватися, адже це знижує ризик потрапити під обстріл та отримати поранення. Щоб пришвидшити роботу, Андрій Цаплієнко радить підготуватися заздалегідь: «До того, як потрапили на передову, розберіться зі своїм редакційним завданням. Складіть собі хоча б підсвідомо якийсь план ваших зйомок, навіть якщо він поміняється по ходу. Тримайтеся якогось внутрішнього алгоритму» [99].

Ще у 2014 році Цаплієнко також давав декілька інтерв'ю, в яких уточнював певні моменти з безпеки журналістів на фронті, що досі залишаються актуальними. Серед них слід виділити пораду стосовно зброї: «Я жодного разу не брав до рук зброю. Якщо ти це зробив, ти вже не журналіст, а комбатант» [90]. Також у Цаплієнка є власні навички самодопомоги, які допомагають подолати стрес. Він називає це важливим аспектом, оскільки під час війни неможливо залишатися емоційно стабільним: «Десятки українських журналістів, які зараз працюють на війні, раніше не мали такого досвіду. Несподівано опинитись у такій ситуації – це стрес» та наводить альтернативу

роботи з психологом, якщо немає часу «Зазвичай допомагають колеги; можна також переключитись на інший вид діяльності – я, наприклад, часом займаюсь волонтерською допомогою фронту» [90].

Крім зазначеного, у багатьох інтерв'ю Цаплієнко говорить про правила безпеки під час висвітлення інформації з передової: «Класика. Не світити позиції. Щоб не було жодних прив'язок до якоїсь місцевості, щоб ворог не зрозумів. Ви навіть не уявляєте на якому рівні зараз працює російська розвідка з відкритими джерелами, як вони аналізують» [99]. Також журналіст радить колегам звертати увагу на безпеку, пов'язану з телефонами. «У росіян є така досить цікава система Леєр 3. Це безпілотник, який літає над лінією фронту і імітує роботу стільникової вишки» [99]. За словами Цаплієнко такий безпілотник підмінює роботу української вишки стільникового зв'язку і фактично знімає всі активні номери телефонів, які знаходяться в радіусі 20 кілометрів. «Поки ви знімаєте репортаж, він знімає номер ваш, вашого оператора, водія, читає телеграм-канали. Це все фіксується, заряджається в базу і передається в головний обчислювальний центр ЗС РФ» [99]. Воєнкор зазначає, що після аналізу даної інформації ворогу будуть відомі всі переміщення журналіста. Тож, він рекомендує «вимикати телефони на під'їзді. А ще краще просто їх не брати тоді, коли ви виїжджаєте на передову тому, що це може стати великою проблемою і для військових, яких ви знімаєте, і для вас особисто» [99].

3.2.3. Михайло Шарков

Михайло Шарков працює на «Апостроф TV», став військовим кореспондентом у лютому 2022 року. За цей час побував практично в усіх гарячих точках на території України [103]. Ділячись власним досвідом в інтерв'ю, Михайло наголошує на численних небезпеках для журналістів на фронті: «Це постійні артобстріли, це мінні обстріли, це працюють снайпери... Потрібно завжди дивитися під ноги і роззиратися навсідч, бо міни, розтяжки, нерозірвані снаряди та ДРГ» [103]. Але найбільшою проблемою Шарков називає той факт, що на передовій трапляються випадки, коли ворог

намагається навмисно знищити журналіста або зупинити його роботу, порушуючи при цьому всі чинні міжнародно-правові акти. Про це він говорив під час круглого столу з нагоди Всесвітнього дня свободи преси у НСЖУ: «Якщо російські військові отримують інформацію про те, що десь недалеко працює журналіст, вони використовують усі можливості, щоб зупинити його роботу, взяти в полон чи вбити» [104].

На цій же конференції Михайло розповів, що місцеві мешканці у населених пунктах, які розташовані поруч з лінією фронту, просили журналістів не ставити автомобілі поруч з їх житлом, а також додав, що «іноді на передовій краще зняти наліпку PRESS» [105]. Тим, хто починає свою кар'єру у сфері військової журналістики, Михайло Шарков радить проходити «курси з тактичної медицини, цифрової, фізичної та психологічної безпеки» [103], а також постійно вдосконалювати свої навички у цих напрямках. «Я для себе зрозумів, що це все повинно бути. Вже дійшов до того, що вивчаю, як зробити мініоперацію, бо ми ж не тільки журналісти, ми ще й люди, і маємо надати першу допомогу пораненому чи травмованому» [103].

Судячи з особистої сторінки у Фейсбук Михайло Шарков знімав репортажі у Бахмуті, Костянтинівці, Снігурівці, фільмував наслідки екоциду на Каховській ГЕС [106]. У більшості випадків бачимо, що журналіст працює у небезпечних місцях у бронежилеті і шоломі, але є й такі відео, де він знаходиться поруч з лінією фронту без екіпірування [107]. До цього він повідомляв, що його бронежилет був пошкоджений, і радив колегам звертатися до хабів, а саме НСЖУ, щоб отримати в оренду екіпірування, а також аптечку та інші речі, необхідні для роботи на війні [108]. Тож, якщо сталося так, що спорядження журналіста вийшло з ладу, він може звернутися до певних організацій і отримати його безкоштовно на час виконання редакційного завдання.

3.2.4. Раміна Есхакзай

Раміна Есхакзай знімає відео за участі військових для власного Ютуб каналу Ramina з 1,4 млн підписників [109] з метою інформування суспільства

про війну, мотивації аудиторії на збір грошей для потреб ЗСУ. До 2022 року журналістка брала інтерв'ю у зірок шоу-бізнесу, спеціалістів з вузьких сфер, готувала соціальні випуски на різні теми, які виходили на Ютуб каналі, що на той момент мав назву «Ходять чутки» [110]. Виходячи зі сторінок Раміни у Фейсбук та Інстаграм можемо говорити про її самопозиціонування як інтерв'юерки-фрілансерки, яка працює на інформаційному фронті та збирає докази військових злочинів росіян [111]. Протягом останніх двох років разом зі своєю командою журналістка неодноразово їздила у гарячі точки в Донецькій та Харківській областях, зокрема працювала в Ізюмі, Лимані, Бахмуті, Авдіївці. В усіх небезпечних місцях працювала в касці та бронезилеті (див. Додаток 4). В місті Бахмут Раміні довелося потрапити під мінометний обстріл [112]. «Я вперше потрапила під артилерійський обстріл, злякалася. Хлопці-оператори вже не перший раз працюють на таких напрямках, тому в них інша реакція. Якби поруч зі мною не було наших військових, я би там не знаю, що робила!» – написала журналістка, коли поверталася у Київ [113]. Судячи з цих слів та з самого відеорепортажу, можемо зробити висновок, що журналістам на передовій слід чітко дотримуватися вказівок військових: бігти, падати на землю, ховатися за певними спорудами, прямувати в найближче укриття, терміново покинути місто тощо.

В інтерв'ю Дмитру Гордону Раміна торкалася питань безпеки журналістів, які їздять на фронт і висвітлюють бойові дії: «Я проходжу курси тактичної медицини. Якщо щось трапиться, як накласти собі турнікет, як зробити тампонаду» [114]. Раміна вважає, що такі курси потрібні не тільки журналістам, військовим, а й кожному українцю, адже надавати першу домедичну допомогу у воєнний час критично важливо.

Також вона робить акцент на необхідності фізичної підготовки до відряджень у гарячі точки, особливо для жінок: «В ідеалі, володіти зброєю, займатися спортом. Тому що поїздки на фронт, носити бронь, каску – потім болить спина» [114].

3.2.5. Руслан Халапов і Олександра Єфименко

Руслан Халапов – журналіст, воєнкор, виконавчий продюсер «Суспільне: Крим», часто працює в парі з Олександром Єфименко – українською кореспонденткою «Громадського радіо» і «Суспільного мовлення», воєнкоркою [115]. Разом журналісти регулярно їздять у відрядження в різні гарячі точки України, тому їх запросили поділитися досвідом з колегами і вони провели великий майстер-клас «Роль українських воєнкорів у розвінчуванні російських фейків». Захід був організований мережею Центрів журналістської солідарності НСЖУ 16 травня 2023 року [116], велася онлайн-трансляція на офіційній сторінці НСЖУ у Фейсбук. На зустрічі журналісти дали багато корисних порад стосовно безпеки медійників, які висвітлюють воєнний конфлікт, розповіли про те, як зберегти своє життя в гарячих точках, як підготуватися до небезпечного відрядження.

Перед відрядженням у зону бойових дій журналісти радять приділити увагу детальному плануванню, зв'язатися з представниками Міністерства оборони і Збройних Сил. «Дізнаємося, яка можливість проїзду, в які населені пункти можемо потрапити, які ні, в які можемо потрапити самостійно, а в які – лише в супроводі військовослужбовців і прокладаємо таким чином свій маршрут». Руслан Халапов рекомендує уточнювати ситуацію з дорогами саме у військовослужбовців, оскільки навіть дані з deepstatemap.live можуть бути неактуальними [92]. Журналіст радить прокладати маршрути у кількох варіантах, а його колега-напарниця уточнює, що «прес-офіцери дуже не рекомендують возити з собою паперові мапи з позначками, тому ми просто качаємо офлайн мапи» [92]. Також Руслан Халапов навів випадок з практики, який пояснює, чому важливо дотримуватися порад військових: «Ми їхали у Ківшарівку за військовим і я намагався максимально їхати по тій самій колії, не відступати нікуди, тому що була дуже пошкоджена дорога, були величезні калюжі і в цих калюжах могло бути все що завгодно» [92]. Крім того, Олександра Єфименко нагадала важливий момент з мінної безпеки про те, що «більшість вибухових пристроїв свій функціонал в воді зберігають» [92].

Отже, у зоні бойових дій та на деокупованих територіях вкрай не варто заходити на узбіччя та будь-які незрозумілі ділянки, аби не ризикувати.

Ще один важливий момент, про який говорили журналісти – «гарячі» контакти, які потрібно вивчити напам'ять, записати в нотатник і зберегти в телефоні. «У випадку якоїсь халепи (вилетіло колесо, отримали поранення), щоб ви мали до кого звернутись по допомогу. Це прес-офіцер, більш досвідчені колеги, які там уже працюють певний час і можуть знати більше» [92]. Також Халапов нагадує про необхідність постійного зв'язку з редакцією для підстраховки. «В редакції має бути людина, яка підтримує з вами постійно контакт. Раз на день в певний час ви маєте дати про себе знати: відправити смайлик, написати повідомлення, зателефонувати» [92]. Це потрібно на той випадок, якщо журналіст не вийде на зв'язок. Тоді колега-страхувальник почне бити на сполох і шукати його згідно із заздалегідь відпрацьованим алгоритмом.

До поїздки у зону бойових дій або на деокуповані території слід підготувати весь необхідний перелік документів, до якого входять редакційне посвідчення, прес-карта, акредитація від Міністерства оборони, паспорт. «В мене особисто і у Саші так само вони є у двох варіантах: роздрукованому на папері або заламіноване, або у файлі та просто у телефоні. Дія може не завжди працювати там, де немає інтернету. Я собі просто робив скріншоти. Насправді це дуже рятує на блокпостах» [92]. На думку Руслана Халапова, крім документів, варто приділити увагу страхуванню: «Якщо є можливість отримати страхування від редакції, отримуйте. Якщо немає – є інші фонди, журналістські організації, які можуть з цим допомогти» [92].

Окремий акцент журналісти робили на тактичній аптечці, а саме її складових, зовнішньому вигляді, способі кріплення. Олександра Єфименко кріпить свою аптечку на робочий рюкзак, з яким завжди працює на плечах. В неї з собою два джгути: «Один з них я кріплю резинкою для грошей до рюкзаку, бо це зручно: ти його швидко зриваєш і він у тебе в руці. І другий джгут у мене лежить в аптечці» [92]. Журналістка уточнює, що використовує

тільки оригінальні джгути фірми САТ. Також під час розбору тактичної аптечки Єфименко показала, що в ній є тактичні ножиці, бинт для тампонади рани, спресована марля, термоковдра, рукавички, кровоспинний бинт, просочений спеціальною рідиною, оклюзійні пов'язки. В аптечці журналістки є й річ, яку досить рідко кладуть у стандартний набір – «рідина, якою можна промити очі» [92]. Коли вона приїхала на один з прильотів у Києві, то була без захисних окулярів і їй в око потрапила металева стружка, рідина допомогла врятувати зір. Щодо рукавичок, у журналістки є особлива порада: «Якщо у вас є можливість, одягайте рукавички в першу чергу. Перше, що ви повинні зробити, коли побачите, що комусь потрібна допомога, одягнути рукавички. Вони в мене постійно в кармані. Деякі бойові медики їх носять під тактичними рукавичками. В першу чергу своя безпека» [92]. На додачу до основної, журналісти радять мати з собою другу аптечку. «В мене є з собою друга аптечка, у якій я вожу ліки. Наприклад, я алергік. Або в мене був досвід, я працювала на ексгумації і в якийсь момент мені стало погано. Мене нудило, я не могла продовжувати. Після цього я стала возити з собою таблетки від нудоти. Також є антисептик, який часто стає в нагоді» [92]. Щодо зовнішнього вигляду аптечки, воєнкори кажуть, що «бажано брати чорну, щоб не кидалася в очі» [92]. До речі, маскування за допомогою непримітних кольорів стосується і автівки медійників. Руслан Халапов вважає, що краще їхати на мультикамі з позначками Press. У той же час Олександра Єфименко каже, що «Незрозуміло, що гірше. В якому випадку по тобі прилетить – в тому, якщо ти будеш по всіх правилах ідентифікований як преса, або якщо ти будеш просто в мультикамі. Це така тонка грань і немає правильної відповіді» [92]. Халапов також розповів про те, що необхідно маскувати автомобіль під час зупинок, особливо, коли поруч окупаційні війська: «Паркував машину під деревами, щоб листя або гілки її прикривали і не було помітно, що там є» [92].

Крім підготовки з тактичної медицини, Єфименко і Халапов нагадують про фізичну підготовку: «Ми бігали у спорядженні, це фізично важко, тому готуйте себе до цього заздалегідь» [92].

Окремо журналісти торкнулися теми відновлення після небезпечних відряджень, наголосивши на необхідності відслідковувати свій стан та у разі потреби звертатися до психотерапевта. «Я постійно користуюся послугами психотерапевта і мені це дуже допомагає. Іноді ти приїжджаєш настільки розбитий, що ти не те що не можеш написати щось, ти не можеш зібрати себе до купи» - зауважила Олександра Єфименко. Триматися в тонусі журналістці допомагає і спілкування з колегами: «Мені дуже підходить спілкуватися зі своїми колегами, які з тобою на одній хвилі, які точно зрозуміють і точно не засудять» [92].

Враховуючи те, що у зоні бойових дій та на деокупованих територіях журналістам часто зустрічаються агресивно налаштовані люди, Халапов порадив «діяти м'яко, особливо, якщо це деокуповані території або якщо це військовослужбовці. Ми розуміємо, в якому вони можуть бути стані. Це взагалі не той випадок, коли треба агресією на агресію відповідати. Промовчіть, дайте цілком нормальну виважену відповідь» [92]. Єфименко додала, що в таких ситуаціях можуть допомогти жарти. «Це класний спосіб. Якщо ви вмієте це робити, робіть. Це прям збиває накал, якого дуже багато в нашому житті зараз. Це навіть не іронія, це має бути гарний гумор» [92].

На своїй сторінці у Фейсбук Руслан Халапов часто наголошує на декількох основних за його думкою пунктах підготовки до небезпечного відрядження: «більше бігати, вдосконалювати дії по протоколу MARCH, бігати ще більше й бажано у броніку зі всією снарядною, якою працюєте» [118].

3.2.6. Дмитро Комаров

Дмитро Комаров – автор і ведучий програми «Світ Навиворіт», український журналіст. Раніше мандрував і знімав випуски по всьому світу, з початку повномасштабного вторгнення став воєнним кореспондентом, про що свідчать його публікації на офіційній сторінці у Фейсбук [119]. Першим заїжджав до багатьох населених пунктів одразу після деокупації, був в гарячих точках, потрапляв під обстріли, відзняв власні документальні фільми про війну – «Рік», «Рік. Харківщина», «Рік. Херсон» [120]. Проаналізувавши всі відео,

можемо зробити висновок, що під час роботи у небезпечних місцях Комаров дотримується вказівок військових, знаходиться у бронежилеті, але без спеціальної позначки Press, а з шевроном, на який нанесена назва його програми, в шоломі з прикріпленою на ньому камерою (див. Додаток 5). У той же час в багатьох епізодах бачимо Дмитра Комарова без екіпірування, особливо під час розмов з жителями деокупованих територій. Наприклад, в Ізюмі [121] або в Херсоні [122]. Можливо, це залежить від відстані до лінії зіткнення. Тому що, в тому ж Куп'янську, який знаходиться значно ближче до кордонів з Росією і до місця розташування окупаційних військ Комаров працює у повному спорядженні, на шоломі та рукавах прикріплена стрічка синього кольору для ідентифікації [123]. У процесі зйомок у зонах бойових дій журналіст часто ховається в укриттях під час обстрілу, швидко покидає небезпечне місце, якщо є така необхідність [124]. Працюючи на деокупованій Харківщині, зокрема в ще не повністю звільненому Куп'янську, разом зі своєю знімальною групою пересувається на броньованому автомобілі, на ньому одягнуті тактичні рукавички, на бронежилеті закріплені тактичні ножиці, турнікет чорного кольору [125].

У одному з епізодів документального фільму «Рік. Частина 1» Комаров ледь не наступив на снаряд, хоча і дивився під ноги, ідучи по вулицях звільненої Київщини з військовими і поліцейськими [126]. У цьому ж випуску журналіст разом зі співробітниками поліції виявили у одному з приміщень, в якому до цього були окупанти, гранату Ф1. «Знаєте, що я почав робити, я шукав цікавий ракурс, як її найкращим чином зняти. Я зараз, оглядаючись назад, розумію, що це було небезпечно» [126]. На ці слова журналіста заступник голови Національної поліції України зауважив про можливі наслідки таких необдуманих дій, а саме «смерть, каліцтво твоє, поліцейських, оточуючих» [126]. Тож, в першу чергу слід вважати на свою безпеку, і безпеку оточуючих, а вже потім на вдалі кадри для матеріалу. У подальших випусках Комаров поводить більш обачливо. Наприклад, у Херсонській області іде слід у слід за командувачем ОК «Південь» Андрієм Ковальчуком згідно його

вказівкам, бо там ще не розміновано [122].

Деякі правила поведінки, яких необхідно дотримуватися журналістам задля безпеки під час небезпечних зйомок, Комаров проговорює з операторами перед фільмуванням зачистки населених пунктів Харківщини від російських військ. «Дуже важливо нам всім бути злагодженими, обережними. Там у підвалах, у якихось квартирах будинках можуть бути росіяни і вони можуть навіть робити вигляд, що здаються, але при цьому можуть кинути гранату, можуть почати стріляти. Тож ні в якому випадку не заходити попереду військових, поліції, дуже уважно слухати кожную команду. Якщо будь-яка команда від них – бігти, лягти – пофігу на зйомку взагалі, біжимо, лежимо. Тому що було вже багато випадків, наприклад, днівця затримали, він вийшов з піднятими руками і кинув гранату Ф1, там загинули люди» [127].

3.2.7. Костянтин і Влада Ліберови

Костянтин і Влада Ліберови – подружжя фотографів з Одеси, які в минулому фотографували весілля і лавстори, а з початку повномасштабного вторгнення зосередилися на художній документалістиці. Про такі зміни в напрямку діяльності пари повідомив Костянтин Ліберов в їхньому Інстаграм [128]. В одному з інтерв'ю Влада Ліберова уточнює, що вони не «професійні журналісти. Сьогодні ми вільні фотографи-документалісти» [129]. Тим не менш, зараз фотографії Ліберових публікують високопоставлені особи, Президент України [130], найвідоміші світові ЗМІ – The Guardian [131], The Washington Post [132], AP News [133] та інші. З перших днів війни вони висвітлюють все, що відбувається в Україні за допомогою емоційних світлин [134]. Фотографи побували в «Харкові, Сєверодонецьку, Лисичанську, Святогірську, Миколаєві, Бучі та Ірпені, Києві, та в багатьох маленьких містечках України, які знаходяться під щоденними обстрілами, багато разів виїжджали за лінію фронту та знімали на позиціях наших бійців» [135]. Вони стверджують, що в них «є великий досвід роботи в гарячих точках та під обстрілами, необхідна амуніція та розуміння, як виконувати свою роботу, не наражаючи на небезпеку власне життя та життя оточуючих» [135].

Перебуваючи у гарячих точках, Ліберови працюють у повному спорядженні, особливо при зйомках штурмів. У кожного з подружжя є необхідна амуніція, у тому числі бронежилет і шолом, що бачимо по їхнім сторіз в Інстаграм (див. Додаток 6). Також вони за потреби оновлюють спорядження. Нещодавно Костянтин і Влада показували в Інстаграмі, як у процесі підготовки до чергового виїзду на Донеччину, міняли плити на українські, 3-го рівню захисту (див. Додаток 7). Крім того, у разі необхідності фотографи використовують додаткові засоби захисту. Наприклад, коли вони разом з бійцями сиділи у бліндажі поруч із замінованими трупами росіян, Влада була у спеціальному респіраторі (див. Додаток 8). Коли фотографія знімає роботу артилерії, то вдягає захисні навушники [136]. До цього з нею стався неприємний випадок, коли вона фотографувала артилерію з однією берушою в вусі: «САУ стояла на повному заряді. Підходжу максимально близько з телефоном, широкий кут. Вона стріляє, відлетіла я, відлетіла каска» [136]. Внаслідок недотримання правил безпеки Влада отримала контузію: «Ввечері я думала, що просто помру. Отримала весь спектр кайфу від контузії. Мене дуже сильно морозило. Це і нудить тебе, і голова болить, розколюється» [136]. Тож, аби не отримати контузію, журналіст має дотримуватися певних правил поведінки поруч із важкою зброєю, зокрема відходити на безпечну відстань та одягати захисні навушники. Коли температура на вулиці знижується майже до нуля, Костянтин і Влада нагадують у себе в Інстаграмі в сторіз, наскільки важливо заздалегідь підготувати відповідний тактичний одяг, щоб не замерзнути: термобілизну, теплі фліски (див. Додаток 9).

3.2.8. Євгенія Подобна

Євгенія Подобна – тележурналістка, воєнкор, лауреатка Шевченківської премії, викладачка Інституту журналістики, авторка відомих книжок про війну, зокрема «Дівчата зрізають коси», «Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення», знімає документальні фільми [137]. Євгенія Подобна почала висвітлювати тему війни ще з 2014 року, коли працювала в зоні АТО/ООС. Як вказує сама журналістка на своїй сторінці у Фейсбук, зараз вона

працює головним редактором редакції документальних програм на телеканалі Перший [138].

В одному з інтерв'ю журналістка розповідала, чому саме вона вчить воєнкорів, як медіатренер. «Якщо чуєш свист, падай на землю та не підводь голову! Тому що перше, чому я їх навчаю – це безпека» [139]. За словами Подобної це обумовлено тим, що «Росія не дотримується ніяких міжнародних договорів, міжнародного гуманітарного права, прицільно стріляє по журналістам, викрадає, катує, вбиває» [139]. Тому, найперше, про що повинні дбати журналісти згідно з порадами досвідченої воєнкорки, це «як себе зберегти, адже найцінніше, що у нас є – це наше життя» [139]. Про те ж саме головне правило на війні Євгенія розповідає і в книзі «Журналісти на війні»: «Почув незрозумілий звук, свист, гуркіт – падай і притискайся до землі. Так шанси вижити максимальні. Далі – перебіжками в укриття – підвал, окоп, заглибину» [140]. Крім того, журналістка наголошує на важливості правильних орієнтирів: «Завжди варто орієнтуватись на військових чи місцевих: вони за місяці життя в цьому пеклі навчилися розрізняти, коли прилітає десь близько і треба ховатись» [140], а також на необхідності дослухатися порад командира чи супровідника: «Ходити тільки там, де дозволено, якщо кажуть падати, треба падати. В зоні бойових дій слід завжди дивитися собі під ноги, не заходити самотійно в покинуті приміщення й бути дуже обережним з травою за межами позицій – у ній можна не помітити протипіхотних мін» [140]. Євгенія застерігає, що під час обстрілів важливо мислити раціонально, оскільки паніка є головним ворогом, тому «прибуваючи на нові позиції, передусім потрібно спитати, де укриття, куди ховатись у разі обстрілів» [140]. Мінімумом, який повинен взяти з собою журналіст у небезпечне відрядження, Подобна називає «зручне взуття, турнікет (а краще два) для зупинки кровотечі й бодай один адекватний тренінг із тактичної медицини за плечима» [140]. Також воєнкорка застерігає, що журналіст має усвідомлювати свою відповідальність за опублікований матеріал: «один вдалий кадр може стати орієнтиром для ворога і коштувати комусь життя. Зняв

окоп не з того ракурсу, і завтра в нього прилетить. Зняв зброю, потрапило в кадр якесь дерево чи ЛЕП – видав ворогові інформацію» [140]. Тож, перед тим, як публікувати або відправляти матеріали у редакцію, варто радитися з прес-офіцером і враховувати той факт, що «не можна знімати техніку, не можна називати прізвища військових, говорити про переміщення чи ротації підрозділів. Зазвичай ми не знімаємо, наприклад, снайперів» [140].

3.2.9. Єгор Логінов

Єгор Логінов – воєнний кореспондент радіо Свобода, випускник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, висвітлює війну ще з 2016 року, його публікації можна побачити на сайті радіо Свобода [89]. Потрапляв під обстріл під Бахмутом, де разом з командою Донбас.Реалії знімав роботу українських військових за кілька кілометрів до передової: «Накрили наші позиції, але ми встигли забігти в бліндаж. Просиділи обстріл і поїхали» [87]. Судячи з особистої сторінки журналіста у Фейсбук, він завжди працює у шоломі та бронежилеті з позначкою Press [117].

У липні 2023 року Єгор Логінов дав багато порад стосовно підготовки у відрядження на фронт у рамках журналістського інтенсиву «Школа воєнного сторітелінгу» від Фондації «Суспільність». Так, він торкнувся теми логістики, зауваживши, що журналіст має завчасно подумати про місце базування з доступом до інфраструктури. Логінов уточнив, що «Краще базуватися не в готелі, який є потенційною мішенню росіян, а в багатоквартирному будинку. Якщо приватний будинок складеться до фундаменту від ракети С-300, у багатоповерхівці є шанс, що від будівлі щось залишиться» [77]. Також воєнкор говорив про безпеку зв'язку і нагадував важливі речі: «Пресофіцери кажуть підтримувати зв'язок через ватсап або сигнал. На позиціях не забувайте відключити геолокацію» [144]. Окремо Єгор Логінов зупинився на темі спорядження, зауваживши, що «Бронежилет і каска — це аксіома. Тактичні окуляри: медики кажуть, що за статистикою кожне п'яте поранення — ураження очей» [77]. Також журналіст нагадав про захист вух: «Активні навушники, якщо є можливість. Можна використати беруші, але артилерія чи

реактивна система залпового вогню — це дуже гучно» [77].

Як і всі інші воєнкори, Логінов робить акцент на медичній підготовці: «Якщо ви їдете в зону бойових дій, обов'язково маєте пройти курс тактичної медицини. Зараз їх багато проводять не тільки для журналістів, а й для всіх охочих» [77]. І дає рекомендацію стосовно кріплення медичної аптечки: «Аптечка має висіти у вільному доступі, щоб ви могли відкрити її однією рукою» [77]. Як один з обов'язкових пунктів підготовки до небезпечного відрядження журналіст відмічає комунікацію з прес-офіцером: «Пресофіцер — це ваш гуру, сенсей і поводитир у світі війни. Із ним ви домовляєтесь про зйомку, він супроводжує вас на позиції та контролює вашу роботу» [77]. Також Логінов радить ознайомлюватися з особливостями різного озброєння: «З міркувань безпеки ви маєте знати, як виглядає, звучить і діє різна зброя. Ваше розуміння допоможе й у спілкуванні та налагодженні контактів із бійцями» [77]. І ще один важливий момент з точки зору Єгора Логінова — безпека висвітлення подій: «Якщо ви не впевнені, чи можна вказувати певну інформацію, адже все може бути: боєць заговорився, помилився, просто не знав, — усі ці моменти потрібно узгоджувати з пресофіцером» [77].

Висновки до підрозділу 3.2.

Всі журналісти, яким доводилось працювати в зоні бойових дій або на деокупованих територіях України, отримують безцінний практичний досвід, вчаться на помилках, роблять певні висновки. Цій інформації, перевірений на практиці, потрібно приділяти особливу увагу під час підготовки до будь-якого небезпечного відрядження. Саме такі поради та безліч нюансів, про які говорять медійники, що працюють неподалік лінії зіткнення, допоможуть журналісту максимально убезпечити себе, наскільки це можливо. Виходячи з проведеного аналізу, можемо зробити висновок, що найчастіше згадуються наступні важливі нюанси з безпеки для журналістів:

1. Спеціальна підготовка з тактичної медицини, повністю споряджена аптечка за відповідними протоколами. Про це кажуть всі медійники, які працюють у зоні бойових дій.

2. Спорядження: бронезилет, каска з необхідним рівнем захисту, тактичні окуляри, навушники. Це також основний пункт, про який кажуть журналісти. За необхідності спорядження можна отримати безкоштовно за допомогою спеціальних фондів або НСЖУ.

3. Фізична підготовка. Особливо це стосується жінок, оскільки в зоні бойових дій доводиться довгий час носити важке спорядження, часто бігати у ньому.

4. Навчання з безпеки. Перед відрядженням слід проходити спеціалізовані курси з безпеки, або, як мінімум вивчати посібники, в яких описані правила щодо поведінки під час обстрілів і поруч зі зброєю, мінної безпеки тощо.

5. Організаційна підготовка: складання пакету документів, списку гарячих контактів, алгоритму комунікації з редакцією, страхування, пошук безпечного житла, підготовка авто, продумування логістики.

6. Тісна комунікація з військовими. На необхідності такої комунікації для прокладання безпечних маршрутів, а також для отримання вірних вказівок стосовно поведінки у небезпечних місцях, воєнкори наголошують постійно.

7. Швидкість, мобільність, маскування, цифрова безпека. У зоні бойових дій журналістам варто якомога швидше переміщуватися, не затримуватися довго на одному місці, негайно покидати територію за командою військових, за можливості камуфлювати автівку під час зупинок, відключати телефон на позиціях.

8. Припинення зйомки у разі небезпеки. Досвідчені фронтові репортери наголошують на тому, що жодний вдалий кадр не вартує життя.

9. Безпечне висвітлення. В матеріалах журналіста не повинно бути інформації, яка може нашкодити військовим, дати наводку ворогу. Весь відзнятий або записаний матеріал необхідно обов'язково узгодити з прес-офіцером.

10. Приділення уваги ментальному здоров'ю, психологічному стану. Більшість медійників, які працюють на передовій, звертаються за послугами

психотерапевта, радять відволікатися, більше спілкуватися з колегами, аби підтримувати стабільний емоційно-психологічний стан.

На основі аналізу досвіду журналістів, яким доводилося працювати в зоні бойових дій в Україні під час повномасштабного вторгнення виділимо основні складові безпеки у Додатку 10.

Висновки до Розділу 3

Універсальних порад щодо поведінки журналіста у будь-якій ситуації не існує. Абсолютної безпеки у відрядженні в зону бойових дій не може гарантувати ніхто. І хоча ідентичні випадки трапляються рідко, прислухатися до колег, які пізнали різні небезпеки на власному досвіді, варто, оскільки прості поради можуть врятувати життя і деякі нюанси, що зустрічаються на практиці, часто відрізняються від теорії. Бачимо це на прикладі кореспондентів Євгенії Подобної, Руслана Халапова, Олександри Єфименко,

Ірини Баглай та багатьох інших. Біля лінії зіткнення на журналістів чекає багато ризиків та небезпек, у багатьох випадках російські військові не дотримуються встановлених норм міжнародного законодавства.

Отже, в процесі підготовки до поїздки у зону конфлікту журналісту перш за все потрібно ретельно оцінити всі ризики, проаналізувати і врахувати досвід інших кореспондентів, вивчити всю необхідну інформацію та за необхідності пройти практичні курси та професійні тренінги.

ВИСНОВКИ

ЗМІ – першоджерело інформації про збройний конфлікт для широкого загалу. Тому журналісти часто стають об’єктами нападу під час воєнних дій, особливо в Україні, яка наразі потерпає від масштабного міжнародного збройного конфлікту. Висвітлюючи події російсько-української війни, багато медійників отримують поранення, потрапляють у полон, потерпають від навмисних знущань і катувань, гинуть. За даними ІМІ з 24 лютого 2022 року по 27 листопада 2023 року, в Україні загинули 70 медійників. Внесок журналістів, які працюють в зоні бойових дій, є дуже цінним: вони пишуть історію цієї війни, ведуть літопис героїських вчинків наших воїнів і нашого народу, документують воєнні злочини і надають їм розголосу, привертаючи увагу світового суспільства. Напади на журналістів – серйозне порушення прав людини, оскільки такі дії не просто направлені на окрему особу, вони позбавляють суспільство права на отримання інформації.

Самі по собі українське та міжнародне законодавство не в змозі захистити журналіста у всіх ситуаціях в умовах війни, оскільки мають для сторін конфлікту скоріше декларативний, рекомендаційний характер. Журналіст, який працює близько до лінії фронту, діє на свій страх і ризик, нарівні з тими, хто йде на бойові завдання разом з підрозділами Сил оборони. Кореспонденти у зоні збройного конфлікту в Україні легко можуть стати жертвою окупаційних військ, що вже не раз траплялося на практиці. Це доводить той факт, що у таких зонах вплив звичних інструментів часто втрачає силу: ні міжнародні організації, ні державні інституції, ні редакції не в змозі надати журналістам стовідсоткові гарантії безпеки. Тому медійникам варто дбати про свою безпеку власними зусиллями. Для цього слід досконально знати права і обов’язки журналіста, закріплені на міжнародному і національному рівні, володіти знаннями щодо правил поведінки у зоні бойових дій, описаних у спеціальних посібниках, ретельно готуватися до небезпечних відряджень у

урахуванням потенційних ризиків, обов'язково цікавитися досвідом колег і дослухатися їхніх порад. Останній пункт особливо важливий, оскільки теорія може не завжди діяти на практиці, або ж у теорії можуть бути не враховані певні нюанси, а про них знають тільки ті, кому вже довелося побувати на війні в Україні.

На основі проаналізованої літератури з безпеки, а також досвіду журналістів, що працювали в гарячих точках, виділимо ключові нюанси, на які варто звернути увагу тим, хто їде у небезпечне відрядження:

1. Ретельне планування. Сюди входить підготовка авто, техніки, їжі, екіпірування, зручного доречного одягу і всіх необхідних документів, формування аптечки, оформлення страховки, акредитація, зв'язок з прес-офіцером, моніторинг регіональної преси місцевості, до якої відряджають, підготовка фізичної форми, обмін досвідом з колегами, обговорення майбутнього алгоритму комунікації з редакцією та довіреною особою.

2. Виділення часу на навчання. В ідеалі воно має включати проходження курсів з тактичної медицини, тренінгів з безпеки, ознайомлення з відповідними посібниками і нормативними актами.

3. Правильна поведінка у зоні бойових дій. На виїздах необхідно постійно перебувати в бронежилеті і шоломі та мати при собі аптечку, дослухатися до порад військових і прес-офіцера та виконувати їх вимоги, коректно спілкуватися з захисниками та місцевими мешканцями, уникати підозрілих місць, де можуть бути міни, поводитися згідно встановлених правил під час обстрілів та поруч зі зброєю.

4. Відповідні дії після відрядження. Перше, що маєтись на увазі – безпечне висвітлення інформації задля уникнення нанесення шкоди військовим та країні в цілому. Другий важливий нюанс – необхідність відслідковувати свій морально-психологічний стан та у разі потреби звертатися до психотерапевта.

Існуючі рекомендації щодо безпеки представників медіа можуть здатися досить простими, багато з них постійно повторюються, як у спеціалізованій

літературі, так і тренерами з безпеки та тими представниками ЗМІ, які вже працювали над висвітленням воєнного конфлікту. Але під час використання на практиці прості речі часто рятують життя. Слід пам'ятати, що небезпека у зоні збройного конфлікту може очікувати на журналіста будь-де. Тому дуже важливо притримуватися головного правила про те, що жодна, навіть найцікавіша історія не варта власного життя. Про це говорить кожен представник ЗМІ, якому доводилося бути у зоні бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воєнний конфлікт / Ю. І. Бут. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27383>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України{Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 121/2021 від 25.03.2021}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Конвенція № 995_b85 від 18.10.1907: III Конвенція про відкриття воєнних дій. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141186___547608 (дата звернення: 20.10.2023).
4. Топольницька М. І. Критерії визначення збройного конфлікту і міжнародних нормативно-правових актах. Науковий вісник Ужгородського національного університету 2017, серія ПРАВО. Випуск 47, том 3, с. 177-179.
5. Пилипенко Я. С. «Демаркація понять «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт» та «війна». Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 1/2 (33/34), 2017, с. 143-146.
6. BBC News – Русская служба: Путин о начале «специальной военной операции» в Донбассе. Главное | Новости Би-би-си. YouTube: веб-сайт. URL: https://youtu.be/iPvB_TcItgQ (дата звернення: 20.10.2023).
7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 сер. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 25.10.2023).

8. Президент у День журналіста вручив державні нагороди працівникам медіа та членам родин загиблих журналістів. Президент України | Володимир Зеленський, офіційне інтернет-представництво: веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-u-den-zhurnalista-vruchiv-derzhavni-nagorodi-praci-75641> (дата звернення: 20.10.2023).
9. Sergiy Tomilenko. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=6170802299671249&set=a.297893820295489> (дата звернення: 20.10.2023).
10. Російські загарбники розглядають журналістів незалежних медіа як свої цілі – Сергій Томіленко на відкритті виставки НСЖУ. Національна спілка журналістів України: веб-сайт. URL: <https://nsju.org/novini/rosijski-zagarbnyky-rozglyadayut-zhurnalistiv-nezaleznyh-media-yak-svoyi-czili-sergij-tomilenko-na-vidkrytti-vystavky-nszhu/> (дата звернення: 20.10.2023).
11. Журнал «Журналіст України». Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0dTzpLHTeYYuSb9T92NBFtxhBNfKBSueVbBXwEamsZXUubrSSeH8hCowqwiUSVtoml&id=100028283898701 (дата звернення: 20.10.2023).
12. Журналістка Ірина Головко: «Роль журналіста під час війни – підтримувати дух українців». Національна спілка журналістів України: веб-сайт. URL: <https://nsju.org/istoriyi/zhurnalistka-iryna-golovko-rol-zhurnalista-pid-chas-vijny-pidtrymuvaty-duh-ukrayincziv/> (дата звернення: 20.10.2023).
13. Зеленський журналістам: Об'єднайтеся, нагадайте людям, що вони на війні. Українська Правда: веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/3/7387839/> (дата звернення: 20.10.2023).
14. Кірик А. Ю. Правовий статус журналістів під час збройних конфліктів. Науковий журнал «Право і суспільство», №1, 2023, с. 374-379.
15. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації:

Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ, Компанія ВАІТЕ, 2016, 118 с.

16. Іжутова І. В. Національна безпека та виклики сучасної журналістики. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, Видавничий дім «Гельветика», 2022, Т. 1, с. 857-859.
17. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 сер. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 25.10.2023).
18. Шевчук С. Особливості роботи журналіста в зонах військових конфліктів [параграф навчального посібника]. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ, Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018, с. 264-271.
19. Статус журналіста та підготовка до роботи під час війни. Центр демократії та верховенства права: веб-сайт. URL: <https://cedem.org.ua/news/status-zhurnalista/> (дата звернення: 25.10.2023).
20. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.10.2023).
21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04. лист. 1950 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.10.2023).
22. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.10.2023).

23. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 чер. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 25.10.2023).
24. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.10.2023).
25. Council of Europe Committee of Ministers. Recommendation No. R (96) 4 of the Committee of Ministers to Member States on the protection of journalists in situations of conflict and tension. URL: <https://rm.coe.int/16804ff5a1> (дата звернення: 25.10.2023).
26. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи про захист свободи слова та інформації під час кризи від 26 вер. 2007 р. Додаток 11 (Пункт 5.3) URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805ae60e (дата звернення: 25.10.2023).
27. United Nations. Security Council. Resolution 1738 (2006). Distr.: General 23 December 2006 URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1738> (дата звернення: 25.10.2023).
28. United Nations. Security Council. Resolution 2222 (2015). Distr.: General 27 May 2015. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2222> (дата звернення: 25.10.2023).
29. International Press Institute. The International Declaration on the protection of journalists. URL: https://liberties.aljazeera.com/pdf/decl_english.pdf (дата звернення: 25.10.2023).
30. Конституція України [Електронний ресурс]. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996, № 30, с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.10.2023).

31. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста від 23.09.1997 р. – № 540/97-ВР (редакція 31.03.2023р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.10.2023).
32. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992, № 48, с. 650. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 25.10.2023).
33. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України №73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [Електронний ресурс]. Міністерство оборони. 2022. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2022/2023_02_27_%20%E2%84%9673_new.pdf (дата звернення: 25.10.2023).
34. Національна спілка журналістів України. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/photo?fbid=506237785048977&set=a.391628946509862&locale=uk_UA (дата звернення: 25.10.2023).
35. Марк Вебстер, Thomson Foundation Україна. Висвітлення конфлікту: практичний посібник для журналістів, 2015, 18 с. URL: https://www.thomsonfoundation.org/media/33402/ukraine-1203bleed_ukr_preview.pdf (дата звернення: 25.10.2023).
36. Земляна І. Журналіст і (НЕ) Безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах. Київ, 2016, 192 с.
37. Нетребя М. М., Непомняща К. А. Робота журналіста в екстремальних ситуаціях [Електронний ресурс]. Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації. 2016, № 1, с. 93-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2016_1_19.
38. Посібник з безпеки для журналістів: Посібник для репортерів у небезпечних зонах. Репортери без кордонів (Франція). 151 с. URL: <https://rsf.org/sites/default/files/medias/file/2022/09/381168ukr%20%281%2>

39. Заявка на отримання бронежилета й іншого обладнання. Google Docs. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfmcqHEeUU6_ZADzbjFs0IEVjc7hdSQX0Jn14wnSyp5Dh_O5Q/viewform?fbclid=IwAR3s1GzknllsEOmBdA6iX5nT3GsXXqzq_RqgSemcQPgzIUfAD514YS7XXXs&pli=1 (дата звернення: 30.10.2023).
40. Безпека медіапрацівників під час воєнних дій на території України. Google Docs. URL: https://docs.google.com/forms/d/1js-3StZyBDRR3JEkQQdcVTTbsKij_H8iFc-6kUgEKzE/viewform?ts=6235fecc&edit_requested=true (дата звернення: 30.10.2023).
41. Склад індивідуальної аптечки для роботи журналіста в зоні бойових дій. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/advice/sklad-individualnoyi-aptechky-zhurnalista-dlya-roboty-v-zoni-bojovyh-dij-i43590> (дата звернення: 30.10.2023).
42. Склад індивідуальної аптечки журналіста, інфографіка. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/infographics/sklad-individualnoyi-aptechky-zhurnalista-dlya-roboty-v-zoni-bojovyh-dij-i55036> (дата звернення: 30.10.2023).
43. Тренінг з тактичної медицини. Google Docs. URL: https://docs.google.com/forms/d/13eu3o2fEYX308IchY6KHqTBlNCUi8xZgb5IdMhVjBQc/viewform?edit_requested=true (дата звернення: 30.10.2023).
44. Курс тактичної медицини. Ukrainian Paramedic Group: веб-сайт. URL: <https://www.pmggroup.org.ua/treningy/kurs-taktichnoi-medicini/> (дата звернення: 30.10.2023).
45. Журналісти і зброя. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/advice/zhurnalisty-i-zbroya-i43526> (дата звернення: 30.10.2023).
46. CPJ: Journalist Security Guide, 2012 р., 70 с. URL: <https://cpj.org/wp->

content/uploads/2020/05/guide.pdf

47. Список загиблих журналістів, Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/infographics/spysok-zagyblyh-zhurnalistiv-i45958> (дата звернення: 30.10.2023).
48. 17 Journalists and Media Workers Killed in Ukraine. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: https://cpj.org/data/killed/2023/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&motiveUnconfirmed%5B%5D=Unconfirmed&type%5B%5D=Journalist&type%5B%5D=Media%20Worker&cc_fips%5B%5D=UP&start_year=2022&end_year=2023&group_by=location (дата звернення: 30.10.2023).
49. Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії. Національна спілка журналістів України: веб-сайт. URL: <https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/> (дата звернення: 30.10.2023).
50. Bohdan Bitik. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/bohdan-bitik/> (дата звернення: 30.10.2023).
51. Ihor Hudenko. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/ihor-hudenko/> (дата звернення: 30.10.2023).
52. Загиблі у війні Росії проти України. Ігор Гуденко. Платформа пам'яті Меморіал: веб-сайт. URL: https://www.victims.memorial/people/igor_gudenko (дата звернення: 30.10.2023).
53. Maks Levin. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/maks-levin/> (дата звернення: 30.10.2023).
54. На Київщині окупанти вбили українського фотожурналіста – триває розслідування. Офіс Генерального прокурора: веб-сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/na-kiyivshhini-okupanti-vbili-ukrayinskogo-fotozurnalista-trivaje-rozsliduvannya> (дата звернення: 30.10.2023).
55. Ми стоїмо за своїх, захищаючи свободу слова і право людей на отримання

- інформації – НСЖУ провела акцію проти безкарності воєнних злочинів. Національна спілка журналістів України: веб-сайт. URL: <https://nsju.org/novini/my-stoyimo-za-svoyih-zahyshhayuchy-svobodu-slova-i-pravo-lyudej-na-otrymannya-informacziyi-nszhu-provela-akcziyu-proty-bezkarnosti-voyennyh-zlochyniv/> (дата звернення: 30.10.2023)
56. Oksana Baulina. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/oksana-baulina/> (дата звернення: 30.10.2023).
57. Oleksandra Kuvshynova. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/oleksandra-kuvshynova/> (дата звернення: 30.10.2023).
58. Телеканал Дитинець. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=4922710981111265&id=167095473339530 (дата звернення: 30.10.2023).
59. Roman Nezhyborets. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/roman-nezhyborets/> (дата звернення: 30.10.2023).
60. Yevhenii Bal. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/yevhenii-bal/> (дата звернення: 30.10.2023).
61. Pavlo Kushch. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/pavlo.kushch.58/posts/1189057525179039> (дата звернення: 30.10.2023).
62. Yevhenii Sakun. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/yevhenii-sakun/> (дата звернення: 30.10.2023).
63. Окупанти вбили журналіста-фрилансера з Приірпіння Зореслава Замойського. Національна спілка журналістів України: веб-сайт. URL: <https://nsju.org/novini/okupanty-vbyly-zhurnalista-frilansera-z-pryirpinnya-zoreslava-zamojskogo/> (дата звернення: 30.10.2023).
64. Зореслав Замойский. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/zoreslav.zamojskij> (дата звернення: 30.10.2023).
65. Хроніки Зореслава Замойського, обірвані війною. Зоря Приірпіння: веб-сайт. URL: <https://zora-irpin.info/hroniky-zoreslava-zamojskogo-obirvani->

viynoу/ (дата звернення: 30.10.2023).

66. Не стало Вікторії Амеліної. Український ПЕН. Детектор Медіа: веб-сайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/213660/2023-07-03-ne-stalo-viktorii-amelinoi-ukrainskyu-pen/> (дата звернення: 30.10.2023).
67. На фронті загинув фотограф Володимир Миронюк. Детектор Медіа: веб-сайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/217500/2023-09-30-na-fronti-zagynuv-fotograf-volodymyr-myronyuk-onovleno/> (дата звернення: 30.10.2023).
68. Arman Soldin. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/arman-soldin/> (дата звернення: 30.10.2023).
69. Mantas Kvedaravičius. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/mantas-kvedaravicius/> (дата звернення: 30.10.2023).
70. Pierre Zakrzewski. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/pierre-zakrzewski/> (дата звернення: 30.10.2023).
71. Frédéric Leclerc-Imhoff. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/frederic-leclerc-imhoff/> (дата звернення: 30.10.2023).
72. Brent Renaud. Committee to Protect Journalists: веб-сайт. URL: <https://cpj.org/data/people/brent-renaud/> (дата звернення: 30.10.2023).
73. Андрій Небитов. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/100039590617894/posts/655324642463884/?d=n> (дата звернення: 30.10.2023).
74. Максим Степанов, Богдана Стельмах. Розстріляна свобода слова. Журналісти – цілі російського воєнного наступу. Київ, 2023, 18 с. URL: <https://nsju.org/wp-content/uploads/2023/03/rozstrilyana-svoboda-slova-preview.pdf>
75. Sergiy Tomilenko. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=6850763571675115&set=a.297893820295489> (дата звернення: 30.10.2023).

76. Sergiy Tomilenko з Ліною Куш і Антоном Наумлюком. Facebook: веб-сайт. URL:
https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0fJoW75kdTACrDYbuMK8aPSP96eruhm44U56dq1gW3cR5FFx1BL5vUPpJbdVa8JjSl&id=100002246203824 (дата звернення: 30.10.2023).
77. Як зробити матеріал із передової. Розповідає воєнний кореспондент Радіо Свобода Єгор Логінов. Детектор Медіа: веб-сайт. URL:
<https://detector.media/production/article/213841/2023-07-06-yak-zrobyty-material-iz-peredovoi-rozpovidaie-voiennyu-korespondent-radio-svoboda-iegor-loginov/> (дата звернення: 05.11.2023).
78. Поліція Київщини передала СБУ кримінальне провадження щодо викрадення журналіста УНІАН Дмитра Хилюка. Детектор Медіа: веб-сайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/211865/2023-05-29-politsiya-kyivshchyny-peredala-sbu-kryminalne-provazhennya-shchodo-vykradennya-zhurnalista-unian-dmytra-khylyuka/> (дата звернення: 05.11.2023).
79. Журналіст із Нової Каховки Сергій Цигіпа живий: росіяни оприлюднили відео. Детектор Медіа: веб-сайт. URL:
<https://detector.media/infospace/article/198651/2022-04-23-zhurnalist-iz-novoi-kakhovky-sergiy-tsygipa-zhyvyu-rosiyany-oprylyudnyly-video/> (дата звернення: 05.11.2023).
80. Окупанти провели відкрите засідання суду в справі Ірини Данилович, але не пустили на нього ні пресу, ані батька. Детектор Медіа: веб-сайт. URL:
<https://detector.media/infospace/article/210818/2023-05-03-okupanty-provely-vidkryte-zasidannya-sudu-v-spravi-iryny-danylovych-ale-ne-pustyly-na-nogo-ni-presu-ani-batka/> (дата звернення: 05.11.2023).
81. ІМІ: У Мелітополі росіяни викрали журналістку Ірину Левченко. Детектор Медіа: веб-сайт. URL:
<https://detector.media/infospace/article/211910/2023-05-30-imi-u-melitopoli-rosiyany-vykraly-zhurnalistku-irynu-levchenko/> (дата звернення:

05.11.2023).

82. Розірвалися вікна. Я думав, що згорю: продюсер телеканалу RTP про обстріл Харкова. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/rozirvalysya-vikn-ya-dumav-shho-zgoryu-prodyuser-telekanalu-rtp-pro-obstril-harkova-i55951> (дата звернення: 05.11.2023).
83. Росіяни дроном-камікадзе атакували шведських журналістів у Запорізькій області. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/rosiyany-dronom-kamikadze-atakuvaly-shvedskyh-zhurnalistiv-u-zaporizkij-oblasti-i55512> (дата звернення: 05.11.2023).
84. Знімальна група Радіо Свобода потрапила на Донеччині під обстріл. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/znimalna-grupa-radio-svoboda-potrapyla-na-donechchyni-pid-obstril-i55016> (дата звернення: 05.11.2023).
85. Журналіст AFP отримав поранення внаслідок атаки безпілотної поблизу Бахмута. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/zhurnalist-afp-otrymav-poranennya-unaslidok-ataky-bezpilotnyka-poblyzu-bahmuta-i54249> (дата звернення: 05.11.2023).
86. Оператор DW отримав поранення російськими касетними боєприпасами на Донеччині. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/operator-dw-otrymav-poranennya-rosijskymu-kasetnymu-boeuprypasamy-na-donechchyni-i54212> (дата звернення: 05.11.2023).
87. Журналісти Донбас.Реалії потрапили біля Бахмута під російський обстріл. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/zhurnalisty-donbas-realiyi-potrapyly-pid-bahmutom-pid-rosijskyj-obstril-i51637> (дата звернення: 15.11.2023).
88. Італійські журналісти потрапили під обстріл у Херсоні. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/news/italijski-zhurnalisty-potrapyly-pid-obstril-u-hersoni-i49735> (дата звернення: 05.11.2023).
89. Єгор Логінов. Радіо Свобода: веб-сайт. URL: <https://>

www.radiosvoboda.org/author/%D1%94%D0%B3%D0%BE%D1%80-%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2/pmqlk_q_ (дата звернення: 15.11.2023).

90. Андрій Цаплієнко: Заради інформаційної безпеки ми порушуємо журналістські стандарти. Главком: веб-сайт. URL: https://glavcom.ua/publications/126949-andrij-tsaplijenko-zaradi-informatsijnoji-bezpeki-mi-porushujemo-zhurnalistiski-standarti.html#google_vignette (дата звернення: 10.11.2023).
91. Воєнкорка Ірина Сампан про роботу на фронті, лікування депресії та важливість підтримки. Подкаст «Чому їй не байдуже». Епізод 6, Сезон 2 (2023). DIVOCHE MEDIA. Youtube: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/arEWTpsZdTY> (дата звернення: 10.11.2023).
92. Олександра Єфименко, Руслан Халапов. Майстер-клас «Роль українських воєнкорів у розвінчуванні російських фейків». НСЖУ, 2023. URL: <https://www.facebook.com/nsju.org/videos/783362800059152> (дата звернення: 10.11.2023).
93. Олена Сек, Володимир Пєтухов, Валерій Макєєв. Тренінг «Психологічна безпека журналістів, які висвітлюють війну в Україні». НСЖУ, 2022. URL: <https://www.facebook.com/nsju.org/videos/958736051484996> (дата звернення: 15.11.2023).
94. Ірина Сампан. Радіо Культура: веб-сайт. URL: <https://ukr.radio/prog-presenter.html?id=498> (дата звернення: 15.11.2023).
95. Iryna Sampan. Фото з тренінгу першої домедичної допомоги. Instagram: веб-сайт. URL: https://www.instagram.com/p/CpnU7dbtVdd/?utm_source=ig_web_copy_link (дата звернення: 15.11.2023).
96. Цаплієнко Андрій Юрійович. Вікіпедія: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9%D0%B

E%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 15.11.2023).

97. Андрія Цаплієнка нагородили почесною премією Альбера Лондреса. ТСН: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/svit/andriya-capliyenko-nagorodili-rochesnoyu-premiyeyu-albera-londresa-francuzskim-analogom-pulitcerivskoyi-2213059.html> (дата звернення: 15.11.2023).
98. Андрій Цаплієнко: «Якщо росіяни бачать із безпілотної журналістки, з гарантією 99% відкривають по ньому вогонь». Людмила Тягнирядно. Детектор Медіа. URL: <https://detector.media/community/article/198193/2022-04-07-andriy-tsapliienko-yakshcho-rosiyany-bachat-iz-bezpilotnyka-zhurnalista-z-garantiieyu-99-vidkryvayut-po-nomu-vogon/> (дата звернення: 15.11.2023).
99. Андрій Цаплієнко. Літня школа журналістики газети «День». Журналістика на війні. День TV. Youtube: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TNhohjbQMLc> (дата звернення: 15.11.2023).
100. Журналіст на війні: не бути бійцем і не стати мішенню. Інститут Масової Інформації: веб-сайт. URL: <https://imi.org.ua/articles/jurnalist-na-viyni-ne-buti-biytsem-i-ne-stati-mishennyu-i931> (дата звернення: 15.11.2023).
101. Andriy Tsaplienko. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10160246054749690&set=a.10152146827319690> (дата звернення: 15.11.2023).
102. Журналіст 1+1 Андрій Цаплієнко отримав скалкове поранення. ТСН: веб-сайт. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zhurnalis-1-1-andriy-capliyenko-otrimav-oskolkovye-poranennya-2020126.html> (дата звернення: 15.11.2023).
103. Михайло Шарков: «Я став воєнним кореспондентом з лютого минулого року». Альона Заярна. Грінченко Інформ, суспільно-політичне студентське видання: веб-сайт. URL: <https://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/myhajlo-sharkov-ya-stav-voyennym-korespondentom-z-lyutogo-mynulogo-roku/> (дата звернення: 15.11.2023).
104. Михайло Шарков про безпеку журналістів. Круглий стіл НСЖУ, 2023.

- Youtube: веб-сайт. URL: https://youtu.be/y2wxdPG09_0 (дата звернення: 15.11.2023).
105. Національна спілка журналістів України. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0fHi1feNH8Y3nZtBsu g3bAjwFWfKpA3iWAsVX4wXysZ3S57n6o5NkUk9J7hy4r1FQl&id=100069882804826&paipv=0&eav=AfbEg4OpWkrBxkbe0dn7-iWKffotSCWu0Tvn0rcjTiXxrhmfQDVEV3LlLhS0ny5CXxI&_rdr (дата звернення: 15.11.2023).
106. Михайло Шарков. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/mihail.sharkov/?locale=ru_RU (дата звернення: 15.11.2023).
107. Михайло Шарков. Відео. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/100001722557579/videos/pcb.6497506663650021/142349545520002?locale=ru_RU (дата звернення: 15.11.2023).
108. Михайло Шарков. Відео. Facebook: веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/watch/?v=2380688895421777&extid=CL-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C&ref=sharing (дата звернення: 15.11.2023).
109. RAMINA. Youtube: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/@Raminaaeshakzai/featured> (дата звернення: 15.11.2023).
110. Генетик про еду, старение, наследственность и генетические тесты | Александр Коляда. Ходят слухи 123. RAMINA. Youtube: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bXKexIJL284> (дата звернення: 15.11.2023).
111. Raminalalala. Сьогодні хочу опублікувати таке фото. Instagram: веб-сайт. URL: https://www.instagram.com/p/CpDaYk1sB24/?utm_source=ig_web_copy_link&igshid=MzRlODBiNWFlZA== (дата звернення: 15.11.2023).
112. БАХМУТ| Потрапили під мінометний обстріл. Чому цивільні відмовляються евакуюватися? RAMINA. Youtube: веб-сайт. URL:

<https://youtu.be/oPKKC0oAF-4> (дата звернення: 15.11.2023)

113. Raminalalala. Друзі, не переживайте, я вже їду в Київ. Instagram: веб-сайт.
URL:
https://www.instagram.com/reel/Cnu1ZdPKVXJ/?utm_source=ig_web_copy_link&igshid=MzRlODBiNWFlZA== (дата звернення: 15.11.2023).
114. Гордон та Раміна гуляють Києвом. В гостях у Гордона. Youtube: веб-сайт.
URL: <https://youtu.be/YsY-f7VJ2Mc> (дата звернення: 15.11.2023).
115. Відкрито реєстрацію на майстер-клас воєнкорів Олександри Єфименко та Руслана Халапова. Національна спілка журналістів України: веб-сайт.
URL: <https://nsju.org/anonsy/vidkryto-reyestracziyu-na-majster-klas-voyenkoriv-oleksandry-yefymenko-ta-ruslana-halapova/> (дата звернення: 15.11.2023).
116. Роль українських воєнкорів у розвінчуванні російських фейків. Національна спілка журналістів України. Telegram. URL:
<https://t.me/spilkanews/6077>
117. Єгор Логинов. Facebook: веб-сайт. URL:
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=5883474601737084&set=a.346898605394739> (дата звернення: 15.11.2023).
118. Ruslan Khalapov. Facebook: веб-сайт. URL:
https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0z5QpWgniUgqm7xRQv1S237bC2pB1biL6BN8DiTDTu1eHbLhZzuALd65rmxe2BP1yl&id=100007846124002 (дата звернення: 15.11.2023).
119. Дмитро Комаров. Facebook: веб-сайт. URL:
<https://www.facebook.com/1plus1.DmitroKomarov> (дата звернення: 15.11.2023).
120. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL:
<https://www.youtube.com/@SVITNAVYVORIT/featured> (дата звернення: 15.11.2023).
121. Рік. Харківщина. Фільм 5 | Документальний проєкт Дмитра Комарова. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: https://youtu.be/_PijlCX2nTg

(дата звернення: 15.11.2023).

122. Рік. Херсон. Фільм 1 | Документальний проєкт Дмитра Комарова. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: https://youtu.be/mH7Iy6Qo_vk (дата звернення: 15.11.2023).
123. Рік. Харківщина. Фільм 4 | Документальний проєкт Дмитра Комарова. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: https://youtu.be/_gU7RYGIAJ0 (дата звернення: 15.11.2023).
124. РІК – авторський документальний проєкт Дмитра Комарова | Частина перша – Українська ТБ версія. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/ER6Hs4rSyAg> (дата звернення: 15.11.2023).
125. Рік. Харківщина. Фільм 3 | Документальний проєкт Дмитра Комарова. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/-HQ14HwWGoI> (дата звернення: 15.11.2023).
126. РІК – авторський документальний проєкт Дмитра Комарова | Частина перша. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/EhssmUtN874> (дата звернення: 15.11.2023).
127. Епізод з заключного, п'ятого фільму з циклу Рік. Харківщина. Телеграм-канал Дмитра Комарова. Світ Навиворіт. Youtube: веб-сайт. URL: <https://t.me/komarovworld/168> (дата звернення: 15.11.2023).
128. Libkos. Instagram: веб-сайт. URL: <https://www.instagram.com/libkos/?hl=uk> (дата звернення: 15.11.2023).
129. Костянтин і Влада Ліберови – українські фотографи, які чесно й емоційно показують війну. Vogue: веб-сайт. URL: <https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/kostyantyn-ta-vlada-liberovi-ukrajinski-fotografi-yaki-chesno-i-emociyno-pokazuyut-viynu-49483.html> (дата звернення: 15.11.2023).
130. Zelenskiy_official. Instagram: веб-сайт. URL: https://www.instagram.com/p/Ch1hF64Du8x/?hl=uk&img_index=1 (дата звернення: 15.11.2023).
131. Russia-Ukraine war latest: what we know on day 212 of the invasion. The

- Guardian: веб-сайт. URL:
<https://www.theguardian.com/world/2022/sep/23/russia-ukraine-war-latest-what-we-know-on-day-212-of-the-invasion> (дата звернення: 15.11.2023).
132. As Congress moves into Ukraine fight, U.S. support for Kyiv droops. The Washington Post: веб-сайт. URL:
<https://www.washingtonpost.com/politics/2023/11/02/congress-moves-into-ukraine-fight-us-support-kyiv-droops/> (дата звернення: 15.11.2023).
133. Ukraine says nuclear plant offline after Russian shelling. AP News: веб-сайт. URL:
<https://apnews.com/article/russia-ukraine-donetsk-3b936a8f1c4d32bb118a5cd2dac264bb> (дата звернення: 15.11.2023).
134. Історії Лібкоса. Ліберов Костянтин. URL:
https://libkos.pixieset.com/war_libkos_stories/ (дата звернення: 15.11.2023).
135. Костянтин і Влада Ліберови. URL: <https://libkos.com/about-us> (дата звернення: 15.11.2023).
136. Фотографи Libkos про життя та смерть на передовій. RAMINA. Youtube: веб-сайт. URL: <https://youtu.be/F5p8E3hniHY> (дата звернення: 15.11.2023).
137. Євгенія, журналістка, військова кореспондентка. Жителі Києва: веб-сайт. URL:
<https://www.zhyteli.org/post/yevgenia-zhurnalistka-viyskova-korespondentka> (дата звернення: 15.11.2023).
138. Сторінка Євгенії Подобної у Фейсбук <https://www.facebook.com/evgeniya.podobna> (дата звернення: 15.11.2023).
139. Украинская военкор Евгения Подобна. Polskie Radio: веб-сайт. URL:
<http://surl.li/mvrvp> (дата звернення: 15.11.2023).
140. Журналісти на війні. Документальні дослідження, хронікальний літопис, аналітика / передмова О. Наливайка, упорядник М. Сорока, худож.-оформлювач О. Гугалова-Мешкова. Харків, Фоліо, 2022. 446 с. – (Воєнні щоденники).

ДОДАТКИ

Додаток 1

СКЛАД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АПТЕЧКИ ЖУРНАЛІСТА ДЛЯ РОБОТИ В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Торгові марки, що зображені в інфографіці не є рекламою, а використовуються виключно для візуалізації.
Ви можете використовувати інші доступні аналоги.

ІНСТИТУТ
МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ

ЗУПИНКА КРОВОТЕЧІ, ОПІКИ:

ТУРНИКЕТ САТ
АБО SOFT

ГЕМОСТАТИК
У ВИГЛЯДІ БИНТА

БАНДАЖ ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ
РОЗМІР 4" АБО 6"

ПРОТИОПІКОВА
ГІДРОГЕЛЕВА ПОВ'ЯЗКА

ДИХАННЯ:

НАЗОФАРИНГІАЛЬНА
ТРУБКА

ЛУБРИКАНТ

ОКЛЮЗІЙНА
ПОВ'ЯЗКА HALO

ДЕКОМПРЕСІЙНА
ГОЛКА

ЗАГАЛЬНІ РЕЧІ:

ПЛАСТИР
НА НЕТКАНІЙ ОСНОВІ

ТАКТИЧНІ НОЖИЦІ

ОДНОРАЗОВІ
МЕДИЧНІ РУКАВИЧКИ

СПИРТОВІ СЕРВЕТКИ

ПЕРМАНЕНТНИЙ
ЧОРНИЙ МАРКЕР

ТЕРМО КОВДРА

ПІДСУМОК
ДЛЯ АПТЕЧКИ

КАРТА ОГЛЯДУ
ПАЦІЄНТА

Додатково покладіть до аптечки
препарати для вашого ІНДИВІДУАЛЬНОГО
використання.

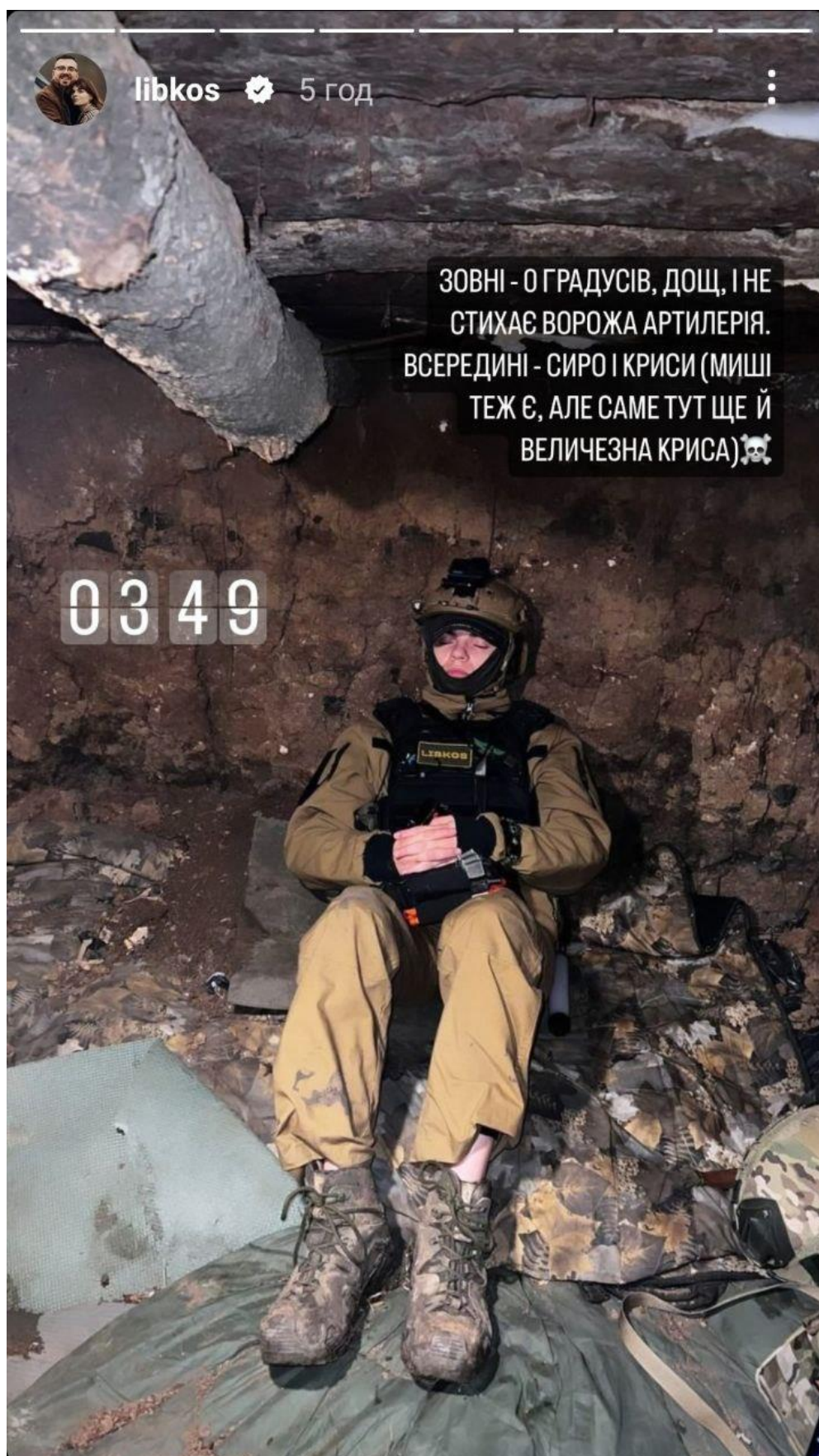
УВАГА! Ви не медик, тому не можете лікувати
та ставити діагнози. Усі ліки приймайте тільки
особисто і ні в якому разі не давайте іншим.

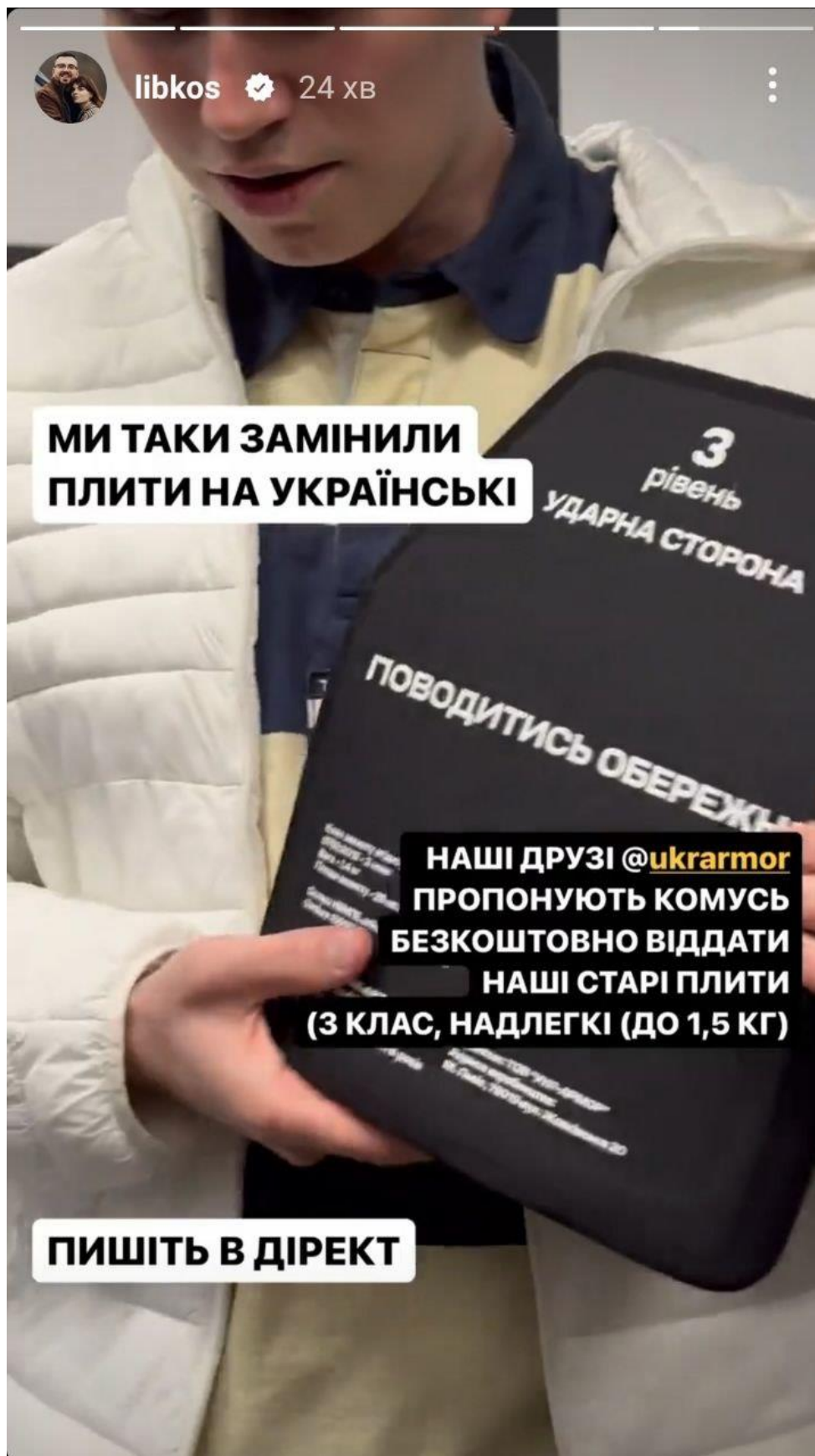

**СЬОГОДНІ БУДЕ БАГАТО СТОРІЗ.
ЖОРСТКИХ. ДУЖЕ.
АЛЕ ЦЕ ВІЙНА ЯК ВОНА Є.**

**ІНСТА ВЖЕ ВИДАЛИЛА НАМ ОДНУ СТОРІЗ.
ІНСТА НЕ ХОЧУ, ЩОБ МИ ПОКАЗУВАЛИ ВАМ, ЩО
РОСІЯНИ РОБЛЯТЬ З НАШИМИ ЛЮДЬМИ. ЧЕРЕЗ
ЩО ПРОХОДЯТЬ НАШІ ХЛОПЦІ, ЩОБ ВИЖИТИ.**

**БУДЬ ЛАСКА, КОМЕНТУЙТЕ, ПОШИРЮЙТЕ,
ПІДТРИМУЙТЕ.**

СКЛАДОВІ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТА

